

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

748340

168340

**ESMÂ BİNTÜ EBÎ BEKİR
HAYATI VE ŞAHSİYETİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman

Prof.Dr. Mehmet Ali KAPAR

Hazırlayan

Zeliha BÜYÜKARSLAN

KONYA-2004

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
GİRİŞ.....	1
İSLÂM ÖNCESİ DÖNEM	1
I- NESEBİ, DOĞUMU VE KÜNYESİ	1
II- ÇOCUKLUĞU VE YETİŞMESİ	4

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ

I- MÜSLÜMANLIĞI	5
II- ZÜBEYR B. AVVÂM İLE EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI	6
A- HZ. ZÜBEYR B. AVVÂM İLE EVLİLİĞİ	6
B- ÇOCUKLARI.....	8
III- MEDİNE'YE HİCRETTE ESMÂ BİNTÜ EBÎ BEKİR	8
A- HZ. PEYGAMBER'İN HİCRETİNDE ESMÂ BİNTÜ EBÎ BEKİR.....	8
B. HZ. ESMÂ'NIN HİCRETİ.....	13
IV- MEDİNE DÖNEMİNDE HZ. ESMÂ	14
A- ABDULLAH B. ZÜBEYR'İN DOĞUMU.....	14
B- Hz. PEYGAMBER İLE HZ. ESMÂ'NIN GÖRÜŞMELERİ	15

İKİNCİ BÖLÜM

RÂŞİD HALİFELER VE EMEVÎLER DÖNEMİ

I- RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİNDE ESMÂ BİNTÜ EBÎ BEKİR	19
A- YERMÛK SAVAŞINA KATILMASI	20
B- ZÜBEYR B. AVVÂM'DAN AYRILMASI.....	21
II- EMEVÎLER DÖNEMİNDE ESMÂ BİNTÜ EBÎ BEKİR	23
A. ABDULLAH B. ZÜBEYR'İN MÜCADELESİ VE ESMÂ BİNTÜ EBÎ BEKİR'İN OĞLUNA DESTEĞİ.....	23

B- ABDULLAH B. ZÜBEYR'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA GELİŞEN OLAYLAR	29
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VEFÂTI VE ŞAHSİYETİ

I- VEFÂTI	34
II- ŞAHSİYETİ.....	35
A- FİZİKİ ÖZELLİKLERİ.....	35
1- Fiziki Yönü.....	35
2- Giyim-Kuşam.....	36
B- AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ.....	37
1- İbâdet Hayatı	37
2- Sabrı	38
3- Cömertliği	39
4- Cesareti.....	40
C- İLMÎ YÖNÜ.....	40
SONUÇ.....	43
BİBLİYOGRAFYA.....	44

KISALTMALAR

A.S.	: Aleyhisselâm
ark.	: arkadaşları
b.	: İbn (oğlu)
bint.	: bintü (kızı)
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
Hız.	: Hazreti
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
S.A.V	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Nşr.	: Neşreden
Thk.	: Tahkik
Trs.	: Tarihsiz
Terc.	: Terceme
v.	: Vefâtı

ÖNSÖZ

İslâm Tarihinde Hz. Ebû Bekir ve ailesinin çok önemli bir yeri vardır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e ilk inanan yetişkin erkektir. O'na her zaman ve her yerde destek olmuş, koruyup-kollamaya çalışmıştır. Hz. Peygamber'e risâlet gelmeden önce de çok iyi arkadaş ve meslektaş olan Hz. Ebû Bekir, risâlet geldikten sonra da en iyi dost, sırdaş ve yoldaş olmuştur.

Hz. Ebû Bekir'in ailesinin diğer fertleri de hem Hz. Peygamber hem de İslâm alemi için çok önemlidir. Kızı Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den sonra en çok sevdiği eşidir. Hz. Esmâ, özellikle hicrette her türlü tehlikeyi göze alarak Hz. Peygamber'e ve O'nun yol arkadaşı olan babası Hz. Ebû Bekir'e yardımcı olmuştur. Yine Hz. Ebû Bekir'in oğlu Hz. Abdullah da ablası gibi, ölüm tehlikesini göze almış ve hicret arkadaşlarına yardımcı olmuştur. Diğer aile fertleri de ömürleri boyunca Hz. Peygamber'e İslâm dininin yaşanmasında ve yayılmasında yardımcı olmaya çalışmışlardır.

Hz. Esmâ'nın İslâm dinine katkıları sadece hicret olayında değil hayatının değişik dönemlerinde de katkısı devam etmiştir. O'nun eşi, aynı zamanda Hz. Peygamber'in halasının oğlu, Rasulûllah'ın "Havârim" dediği Hz. Zübeyr, ki O; cennetle müjdelenmiş olan Aşere-i Mübeşşere'dendir. Oğlu Abdullah b. Zübeyr, uzun süre İslâm âlemine halifelik yapmıştır. Abdullah b. Zübeyr, hicretten sonra dünyaya gelmiş olan ilk çocuktur. Bütün bunlar Hz. Esmâ'nın araştırılmaya değer bir hanım sahabe olduğunu göstermektedir. Kendisi, babası, dedesi, kocası, oğlu,...müslüman olan ender şahsiyetlerden biridir.

Araştırmamız -Hz. Esmâ'nın hayâtı ve şahsiyeti- üç bölüm halinde ele alınmıştır. I. Bölümde, Hz. Peygamber dönemi, II. Bölümde, Râşid Halifeler ve Emevîler ve dönemi III. Bölümde ise, şahsiyeti ve vefâtı ele alınmıştır.

Araştırmamızı yaparken İslâm Tarihi'nin temel kaynak eserlerinin yanı sıra Hadis, Tefsir, Coğrafya ve diğer kaynaklardan istifade edilmiştir.

Çalışmamız esnasında hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. M.Ali KAPAR'a en içten dileklerle teşekkür ederim.

Zeliha BÜYÜKARSLAN

KONYA-2004

GİRİŞ

İSLÂM ÖNCESİ DÖNEM

I. NESEBİ, DOĞUMU VE KÜNYESİ

Hız. Esmâ'nın babasının ismi, Hız. Ebû Bekir es-Siddik b. Ebî Kuhâfe Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. İbn Sa'd b. Teym'dir.¹ İbn Kuteybe, Hız. Ebû Bekir'in ismini şu şekilde vermektedir: " Abdullah b. Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Galib b. Fihir b. Mâlik b. Nadir b. Kinâne."² Mürre'de, Hız. Peygamber ile Hız. Ebû Bekir'in soyunun birleştiği bildirilmiştir.³

İslâm Tarihi kaynakları Hız. Esmâ'nın annesinin ismi üzerinde ihtilaf etmişlerdir. İbn Hişâm es-Sîrâsı'nda; "Fuyle veya Kuteyle bintü Abdiluzzâ b. Abdilesed'dir."⁴ İbn Sa'd; "Kuteyle bintü Abdiluzzâ b. Esa'd b. Câbir b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey" demiştir.⁵ Başka bir rivâyette ise; "Mâlik b. Hısl b. Abdiluzzâ b. Abdilesed kızı Kuteyle"⁶, İbn Hacer; "Katle veya Kuteyle bintü Abdiluzzâ b. Esa'd b. Câbir b. Mâlik b. Âmir b. Lüey,"⁷ İbnü'l-Esîr ise; "Hız. Esmâ'nın annesi Kaylete veya Kuteyle bintü Abdiluzzâ b. Esa'd b. Âmir b. Lüey'dendir."⁸ demiştir. Zehebî; "Hız.

¹ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd (230/844), et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut, T. Siz, VIII/ 247; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (256/869), Sahihu'l-Buhârî, İstanbul, 1981; Mes'ûdî, Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin (346/957), Mürücü'z-Zeheb ve Meâdinu'l Cevher, Paris, 1869, II/ 247-249; Zehebî, İmâm Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374), Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, I. Baskı, Beyrut,1971,II/287-288,305; Zehebî, Târihu'l İslâm, Beyrut, 1997, (H. 61-80)I/353; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed b. Abdullah b. Müslim (276/889), el-Maârif, III. Baskı Beyrut, 1970,s. 73; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali (851/1448), el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe, Hamiş adı: el-İstîfab fi Marifeti Ashab Hamiş yapan: İbn Abdilber en-Nemri, Beyrut, 1328 IV/229-230; İbnü'l Esîr, İzzüddin Ebu'l Hasan Ali b. Ebî'l-Kerâm (630/1232), Üsdü'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahâbe, Thk: Muhammed İbrahim el-Bennâ ve ark., Kahire,1973VII/9; Zirikî, Hayruddîn Zirikî, el-A'lâm Kamusu Teracim, II. Baskı, Beyrut, 1969,I/298;

² İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el Himyerî, es-Sîrâtün-Nebeviyye, Thk: Mustafa es-Sakâ ve Ark. II. Baskı, Mısır,1995,I/271.

³ Mes'ûdî, Mürücü'z-Zeheb, II/305; Nedvî, Mâinuddîn Ahmet, Ansari Said Sahib, Asr-ı Saadet (Peygamberimizin Ashabı), Çeviren: Ali Genceli, İstanbul, 1985, I/266.

⁴ İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/271.

⁵ İbn Sa'd, VIII/271.

⁶ İbn Sa'd, VIII/252.

⁷ İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe,IV/229-230.

⁸ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe,VII/9.

Esmâ'nın annesi Kuteyle veya Ka'le bintü Abdiluzzâ el Âmiriyye,"⁹ İbn Kuteybe ise; "Hz. Esmâ'nın annesinin ismi Kuteyle bintü Beni Âmir b. Lüey"¹⁰, İbn Kesîr'in el-Bidâye isimli eserinde, Hz. Esmâ'nın annesinin ismi için; "Kayle veya Kuteyle bintü Abdiluzzâ b. Beni Âmir b. Lüey"¹¹ denilmiştir. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid isimli eserinde de Esmâ'nın annesinin ismini "Kuteyle bintü Abdiluzzâ b. Abd b. Sa'd b. Mâlik b. Hısl" olarak vermiştir.¹²

Hz. Ebû Bekir es-Sıddık, bu ilk hanımı ile Câhiliye dönemindeyken evlenmiş ve ayrılmışlardır.¹³ Hz. Ebû Bekir'in Kureyş'in ileri gelen başkanlarından Abdüluzzâ'nın kızı olan bu ilk hanımı ile niçin ve hangi tarihte ayrıldığı bilinmemektedir. Kuteyle'nin çok sonraları müslüman olduğu rivâyet edilmiştir.¹⁴ Hz. Esmâ'nın dedesi (babasının babası) Ebû Kuhâfe, Mekke'nin fethinde müslüman olmuştur.¹⁵ Babaannesi Ümmü'l-Hayr Selmâ bintü Sahra, Ebû Kuhâfe'nin amcasının kızıdır.¹⁶ İlk müslüman hanımlardan biridir, fakat inancını gizlemiştir.¹⁷

Hz. Esmâ'nın doğum yeri ve tarihi hakkında ittifak edilmiştir. Çoğunluk, hicretten 27 yıl önce ve Mekke'de dünyaya geldiğini söylemiştir.¹⁸ Ancak Hz. Esmâ dünyaya geldiğinde babasının kaç yaşında olduğu konusunda ihtilâf vardır. Heysemî; "Esmâ doğduğunda Hz. Ebû Bekir 20 yaşında"¹⁹, İbnü'l-Esir; "20 küsur yaşında,"²⁰ demiştir. Ali Yardım ise; " Hz. Esmâ'nın, Milâdi 595 yılında dünyaya geldiğini"²¹ söylemiştir. Hz. Esmâ'nın yaşının tespitiyle ilgili diğer bir rivâyette; "Hz. Esmâ'nın

⁹ Zehebî, Târihu'l-İslâm, (61-80)/353-354; Siyerü A'lâmin-Nübelâ,II/278-279.

¹⁰ İbn Kuteybe, el-Maârif. s., 73.

¹¹ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ el Hâfiz (774/1372), el-Bidâye Ve'n-Nihâye, I. Baskı, Beyrut, 1966,VIII/346.

¹² Heysemî, Hâfiz Nuruddin Ali b. Ebî Bekir (V. 807) Mecmeu'z-Zevâid, Tahric: Hâfiz Celaleyn ve Ark., II. Baskı, Beyrut, 1967, IX/270.

¹³ İbn Sa'd, Tabakât, VIII/346; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1201), el- Muntazam fi Târihi'l-Ümem ve'l-Mülûk, Thk: Abdülkadir Atâ ve Ark, IV/56, Kehhâle, A'lâmü'n Nisâ, Beyrut, Trs., I/47.

¹⁴ Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, İstanbul, 2000, XII/402.

¹⁵ Zehebî, Târihu'l-İslâm, I/466-467; İbnü'l Cevzî, el-Muntazam, IV/186-187; İbn Kuteybe , el-Maârif. s., 73.

¹⁶ Makdisî Mutahhir b. Tâhir, (355/966), Kitâbu'l-Bed'i ve't- Târih, Paris. 1903, IV/77.

¹⁷ Nedvî, Asr-ı Saadet (Peygamberimizin Ashabı), I/266.

¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe,IV/229-230; İbnü'l Esîr, Üsdü'l-Ğabe,VII/9; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, IX/270; Kehhâle, Siyerü A'lâmü'n Nisâ, I/47; Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabeler, Terc., Ali Genceli, İst. 1971, s., 234.

¹⁹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, IX/270.

²⁰ İbnü'l Esîr, Üsdü'l-Ğabe,VII/9.

²¹ Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/402.

kardeşi Hz. Aişe arasında 10 yaş farkın olduğu,²² yaklaşımıdır. Bütün bu rivâyetlerden yola çıkarak kardeşlerinin en büyüğü ve Hz. Ebû Bekir'in ilk çocuğu Hz. Esmâ'ya 20'li yaşlarda sahip olmuştur. Hz. Esmâ'nın, doğumundan evliliğine kadar olan zaman dilimi hakkında fazla bir bilgiye rastlanılmamıştır. Hz. Esmâ, Cahiliye döneminde hicretten 27 yıl önce, dolayısıyla Risâletten 15 yıl önce dünyaya gelmiştir.

Hz. Ebû Bekir birkaç kez evlenmiştir. Eşlerinden ilki Kuteyle'dir. Bu hanımdan en büyük kızı Esmâ ve en büyük oğlu Abdullah dünyaya gelmiştir. Yani Esmâ ve Abdullah anne-baba bir kardeşir.²³ Hz. Esmâ'nın baba bir kardeşi, İslâm alemi içinde önemli olan Peygamber'in eşi mü'minlerin annesi Hz. Aişe'dir.²⁴ Hz. Aişe'nin ve öz kardeşi Abdurrahman'ın annesi Ümmü Rûman'dır.²⁵ Hz. Esmâ'nın diğer kardeşi Muhammed'dir ve O'nun annesi ise Esmâ bintü Umeys'dir.²⁶ Diğer baba bir kardeşi ise Hz. Ebû Bekir'in üçüncü eşi, Zeyd b. Hârise'nin kızı Ümmü Gülsüm'ün kızıdır.²⁷ Ancak onun ismi tespit edilememiştir.

Hz. Esmâ'nın amcasının olup olmadığı tespit edilemedi, fakat iki tane halası vardır. Bunlar Ümmü Ferve bintü Ebî Kuhâfe ve Kureybe bintü Ebî Kuhâfe'dir.²⁸

Hz. Esmâ'nın künyesi, Za'tü'n-Nitâkayn (iki kuşak sahibi)'dir.²⁹ Hz. Peygamber ve babası Hz. Ebû Bekir hicret edeceklerinde Hz. Esmâ onlara yemek ve su

²² İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; Zehebî, Târihu'l-İslâm, I/353-354; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/287-288; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/402.

²³ İbn Sa'd, Tabakât, VIII/349; İbn Kuteybe, el-Maârif. s., 73; Mes'ûdî, Mürücu'z-Zeheb, II/305; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, IV/56; Makdisî, Kitâbu'l Bed'i ve't- Târih, IV/78; İbnü'l Esîr, Üsdü'l-Ğabe, VII/9; Mes'ûdî, et- Tenbîh ve'l-İşrâf, Beyrut; Trs., 247-248; Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabeler, s., 232-234.

²⁴ İbn Sa'd, VIII/349; İbnü'l Esîr, Üsdü'l-Ğabe, VII/9; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; İbnü'l-Cevzî, Muntazam, IV/56; Mes'ûdî, Mürücu'z-Zeheb, II/305; Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, 247-248 Kehhâle, Siyerü A'lâmi'n-Nisâ, I/47; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, IX/270;.

²⁵ İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, IV/56; Mes'ûdî, Mürücu'z-Zeheb, II/305; Mes'ûdî, , et-Tenbîh ve'l-İşrâf, 247-248.

²⁶ Makdisî, Kitâbu'l Bed'i ve't- Târih, IV/78; el-Maârif. s., 73; Mes'ûdî, Mürücu'z-Zeheb, II/305.

²⁷ Mes'ûdî, Mürücu'z-Zeheb, II/305.

²⁸ Makdisî, Kitâbu'l Bed'i ve't- Târih, IV/78.

²⁹ İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/271, II/130-131; Buhârî, Libâs 16; İbn Sa'd, VIII/349-350; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, VII/9; İbnü'l Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir (751/1350) Zeâdü'l Meâd, Mısır, 1928, II/53; el-İsbehânî, Ahmed b. Abdullah, (430/941); Hilyetü'l Evliyâ ve't-tabakâtü'l Asfiyâ, Beyrut, 1967, II/55; Kehhâle, A'lâmü'n Nisâ, I/47; Makdisî, Kitâbu'l Bed'i ve't-Târih, IV/78; Sâmi Şemseddîn, Kamûsu'l A'lâm, İst., 1889, II/943; el-Bustî, İmâm Hâfiz Muhammed b. Hibbân(354/965) Târihu's-Sahâbe, s. 40; İbnü'l Esîr, Kâmil, II/103-104; el-Belâzûrî, İmâm Muhammed b. Yahya b. Câbir (289/892), Ensâbu'l Eşrâf, Thk.: Rızâ Zerikli ve Ark., I. Baskı, 1997, I/306-307; Vekîl, el-Yâfî, İmâm Muhammed b. Abdullah b. Es'ad, Mîr'atü'l Ciñân ve İbretü'l-Yekzân, Kahire, Trs., I/151; İbn Kesîr, Sîrâtü'n-Nebeviyye, Thk.: Mustafa Abdülvâhid, Beyrut, 1976, II/246; Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed Hüseyin, (384-458), Delâilü'n-Nübüvve, Beyrut, 1985, s.,

kırbası hazırlayıp ağızlarını kuşağı ile bağlamış olduğundan Hz. Peygamber ona bu künyeyi vermiştir. Nitâk (النطاق) bel kısmına bağlanan kemer kuşak demektir.³⁰

II- ÇOCUKLUĞU VE YETİŞMESİ

Hz. Ebû Bekir'in ilk çocuğu olan Hz. Esmâ, kardeşlerinin en büyüğüdür. Hz. Ebû Bekir, ticaretle uğraşan Mekke'de son derece sevilen, saygı duyulan, çevresi geniş olan, dürüst, misafirperverliği ile bilinen bir kişidir. Câhiliye döneminde içki içmemiş, her zaman HAKK'ı arayan ve hakkı savunan bir özelliğe sahiptir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e çok yakın O'nun en sâdik arkadaşı, sırdaşı ve O'na ilk inanan yetişkin erkektir.³¹ Hz. Esmâ'nın annesi Kuteyle ise; Kureyş'in ileri gelen başkanlarından Abdüluzâ'nın kızıdır.³²

Hz. Esmâ, babası Hz. Ebû Bekir'in yanında maddi yönden refah içerisinde yaşamıştır. Çünkü Hz. Ebû Bekir'in hali vakti iyiydi. Ancak risâletten sonra diğer ilk müslümanlar gibi Hz. Esmâ da bir çok sıkıntılara katlanmıştır. Hz. Peygamber'e yakın bir aileye mensup olduğu için ilmî seviyesi yüksek, itibarlı buna karşı işkencelere en çok maruz kalanlardan birisi olmuştur.

474, İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali, (456/1063), Cevâmiu's-Sîrâti'n-Nebeviyye, II. Baskı, Beyrut, 1986, s., 74; Zirikî, el-A'lâm Kâmusu-Terâcim, II. Baskı, Beyrut, 1969, I/298; Taberî, İmâm Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/922), Târihu'l-Ümem ve'l Mülûk, Thk.: Mustafa Muhammed, Kahire, 1939, II/104.

³⁰ Enes, İbrahim ve Ark., Mu'cemü'l-Vâsit, İst., 1972, I/931.

³¹ İbn Kuteybe, el-Maârif, s., 43.

³² Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabeler, s.232-234.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ

I- MÜSLÜMANLIĞI

Hz. Ebû Bekir ve ailesi ilk müslüman olanlardandır. İbn İshâk şöyle demiştir: “Hz. Esmâ ve Hz. Aişe çok küçük yaşta olmasına rağmen Rasûlullâh’ın irşadiyle müslüman olmuşlardır.”³³ İbn Hişâm ve İbn Kuteybe de; “Hz. Esmâ, Hz. Ebû Bekir’in da’vetiyle müslüman olanlardandır. O, ilk müslümanlardandır.”³⁴ demişlerdir. el-Makdisî de bu rivâyeti desteklemiş ve “ilk müslümanlar gibi Hz. Esmâ ailesinin bütün fertleri de babasının telkin ve irşadiyle müslüman olmuştur. Mekke döneminde ilk müslüman olanlardan biridir,”³⁵ demiştir. İbn Sa’d, İbn Kesîr ve İbnü’l-Cevzî, kimin telkiniyle müslüman olduğunu belirtmeden; “ilk müslümanlardan olduğunu ve Rasûlullâh’a bey’at ettiğini”³⁶ bildirmiştir. İbn Hacer, el-Askalânî de, Hz. Esmâ’nın; “Mekke’de 17. kişi olarak müslüman olduğunu,”³⁷ Ömer Rıza Kehhâle ise; “Hz. Esmâ, Mekke’de ilk inananlardandır. 16. sırada müslüman oldu. Hz. Peygamber’e bey’at etti ve O’na güçlü bir şekilde inandı,”³⁸ demiştir. Ali Yardım ise Hz. Esmâ’nın; “Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla müslüman olanlar arasında ve 18. sırada yer aldığını”³⁹ bildirmiştir. Hz. Esmâ ilk müslümanlardan ve ilk çilekeşlerdendir.⁴⁰ Erkek kardeşleri; Abdullah, Abdurrahman, Muhammed, İslâm’a bir çok hizmet vermişlerdir. Hz. Esmâ’nın, babası, annesi, kocası Zübeyr, kardeşleri, dedesi Ebû Kuhâfe ve çocukları da müslüman olmuşlardır.⁴¹

³³ İbn İshâk, Muhammed b. İshâk (151/768), Sîrâtü İbn İshâk, Thk.: Muhammed Hamidullah, Konya, 1971,

³⁴ İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/271; İbn Kuteybe, el-Maârif. s., 73.

³⁵ Makdisî, Kitâbu’l Bed’i ve’t- Târih, IV/78.

³⁶ İbn Sa’d, Tabakât, VIII/349; İbnü’l-Cevzî, el- Muntazam, VI/130-131; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346.

³⁷ İbn Hacer, el-Askalânî, el-İsâbe, IV/229.

³⁸ Kehhâle, A’lâmü’n Nisâ, I/47.

³⁹ Yardım, Ali, “Esmâ” DİA, XII/402.

⁴⁰ Kalay, Şerafettin, Peygamber Dostlar Örnek Nesil, İslâmı Nasıl Anladılar, Nasıl Yaşadılar, İst., 2001, s. 154.

⁴¹ İbn Kesîr, el-Bidâye VIII/346; Zirikî, el-A’lâm, I/208; Kehhâle, A’lâmü’n Nisâ, I/287-288.

Esmâ bint Ebî Bekir, müslüman olduğunun ilk gününden itibaren samimi bir şekilde dinine bağlanmış, o günün şartlarında karşılaştığı zorluklara katlanmıştır. Diğer ilk müslümanlar gibi üzerine düşen çileyi çekmiştir. Esmâ bintü Ebû Bekir'in dinine ihlâslı bir şekilde bağlı olduğunu gösteren şu olay çok önemlidir. Esmâ bintü Ebû Bekir şöyle demiştir: Annem babamdan ayrıydı, Medine'de Hz. Peygamber müşriklerle antlaşma yaptıktan sonra, annem beni ziyarete geldi. Ben O'nu evime alıp-almama hususunda çekimser kaldım ve Hz. Peygamber'e sordum; "Ya Rasûlüllâh! Annem, beni ziyaret etmek için bana geldi. O'nunla görüşeyim mi?" O'da; "Evet, O'nunla görüş" dedi.⁴² Bu olay üzerine bir çok müfessire göre Kur'an-ı Kerim'de Mümtehine Sûresi'nin 81. âyeti nâzil olmuştur.⁴³

II- ZÜBEYR B. AVVÂM İLE EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI

A- HZ. ZÜBEYR B. AVVÂM İLE EVLİLİĞİ

Esmâ bintü Ebî Bekir, Hz. Zübeyr b. Avvâm ile evlenmiştir.⁴⁴ Kocasının ismi ve nesebi şöyle sıralanır; Zübeyr b. Avvâm b. Huveylid b. Es'ed b. Abdiluzzâ b. Kusay el Esedî'dir.⁴⁵ Zübeyr b. Avvâm, Hz. Peygamber'in halasının oğludur.⁴⁶ Hz. Peygamber, Hz. Zübeyr için; "Her Peygamberin bir havârîsi vardır, benim havârîm de Zübeyr'dir." demiştir.⁴⁷ Zübeyr b. Avvâm, Rasûlüllâh'ın süvarisidir.⁴⁸ Künyesi Ebû

⁴² Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, (256/869), Sahihu'l-Buhârî, İstanbul, 198, Cizye 18; Hîbe, 16; Edeb, 8; Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. Haccâc (261/874), Sahih-i Müslim bi Şerhî Nevevî, Mısır, 1924, Fedâ'ilü's-Sahabe, 158; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, es- Sicistanî , (275/888), Trs..., Zekât, 34; Kehhâle, A'lâmü'n Nisâ, I/47; İbnü'l Esîr, Üsdü'l-Ğabe, VII/9.

⁴³ el-Kurtubî, Abdullah Muhammed b. Ahmed, el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân, Kahire, 1967, XVI/59; Yazır, Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, Sadeleştiren: İsmail Karaçam ve Ark., İst., T. siz, II/4905; Emiroğlu, Hasan Tahsin, Esbâb-ı Nüzûl, Konya, Trs., XXII/201; Sâbûnî, Muhammed Ali, Safvetü't-Tefâsîr (Tefsirlerin Özü), Terc.: Sadettin Gümüş ve Ark., İst., 1992, VI/405; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XI/403

⁴⁴ İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/267-268; Buhârî, Nikâh, 107; Müslim, Selâm, 34; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; İbn Hacer, el-Askalânî, el-İsâbe, IV/229, Ziriklî, el-Âlâm; Vekîl Ali b. Süleyman Yafîî, Mir'âtül Cinân, I/96-98; İbn Sa'd, Tabakât, VIII/251; İbnü'l Esîr, Üsdü'l-Ğabe, VII/9; İbn Kuteybe, el-Maârif. s., 75; Kehhâle, A'lâmü'n Nisâ, I/48.

⁴⁵ Suyutî, Târihu'l Hulefâ, s., 211; İbn Hallikân, Şemûsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, Vefeyâtü'l-A'yân, Thk.: İhsan Abbas, Beyrut, Trs., II/69,71; Makdisî, Kitâbu'l-Bed'i ve't- Târih, IV/78-79.

⁴⁶ İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/267-268; İbn Kuteybe'ye nisbet edilen, el-İmâme ve's Siyâse, Thk., Tahâ Muhammed, Lübnan, 1982, I/45-70 İbn Kuteybe, el-Maârif, s. 75; Suyutî, Târihu'l Hulefâ, 211.

⁴⁷ Yafîî, Mir'âtül Cinân, I/96-98.

⁴⁸ el-İmâme ve's-Siyâse, I/45-70;

Abdullah'dır.⁴⁹ Hz. Zübeyr'in halası Hz.Hatice'dir.⁵⁰ Yani Hz. Hatice, Hz. Zübeyr'in babasıyla kardeştir. İbn Hişâm; "Hz. Zübeyr, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Sa'd b. Ebî Vakkas ile aynı yıl doğmuştur. Hz. Zübeyr, 15 yaşındayken Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla müslüman olmuştur" derken, diğer rivâyetinde ise O'nun 8 veya 12 yaşında iken müslüman olduğunu bildirmektedir."⁵¹ Makdisînin rivâyetine göre ise Zübeyr; 4. veya 5. müslümandır.⁵² Hz. Esmâ, ile Hz. Zübeyr'in ne zaman, nasıl ve kaç yaşlarında evlendiklerine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır, ancak tarihî kaynaklardan yola çıkarak evlendiklerinde Hz. Zübeyr'in 20'li yaşlarda, Hz. Esmâ'nın 17-18 yaşında olduğu anlaşılmaktadır. Her ikisi de evlenmeden önce Hz. Ebû Bekir'in davetiyle müslüman olmuşlardır.

Hz. Zübeyr, Mekke döneminde bütün müslümanlar gibi sıkıntılara katlanmış ve uygun ortamlarda hicret yapmıştır. Habeşistan'a hicretinde eşi Hz. Esmâ bintü Ebî Bekir'in bu hicrete katıldığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır.⁵³

Hz. Zübeyr, İslâm'da, ilk kılıcını çeken müslümanlardandır. Hz. Peygamber'in hiçbir savaşından geri durmamıştır. Hz. Zübeyr'in, Medine'deki muâhâтта kardeşi Seleme b. Selâm b. Vakkâs olmuştur.⁵⁴

Hz. Zübeyr b. Avvâm'ın Medine'ye Esmâ bintü Ebî Bekir ile birlikte mi yoksa ayrı mı hicret ettiği ihtilâflıdır.

Esmâ bintü Ebî Bekir ile Zübeyr b. Avvâm, evlendikleri ilk yıllarda maddî manevî birçok sıkıntıyla karşılaşmışlardır. Mekke'de müşriklerin baskısı, Medine'de de ekonomik sıkıntılar yaşamışlardır. Zübeyr b. Avvâm, Hz. Peygamber'le birlikte gazvelere veya O'nun emriyle seriyelere katıldığından evin bütün işleriyle Esmâ bintü Ebî Bekir tek başına uğraşmak zorunda kalmıştır. Esmâ bintü Ebî Bekir: "Zübeyr b. Avvâm benimle evlendiğinde O'nun atından başka bir şeyi yoktu. Atın bütün bakımını ben yapar; sular ve yemlerdim. Evin bütün işleriyle ben ilgilenirdim. Hamur yoğururdum. Düzgün ekmek pişiremediğim için Ensâr'lı komşum pişirirdi. Olgunlaşmış hurmaları Hz. Peygamber'in, Hz. Zübeyr'e verdiği araziden başımda Medine'ye

⁴⁹ İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/267-268; Makdisî, Kitâbu'l Bed'i ve't- Târih, IV/78-79.

⁵⁰ Buhârî, Tefsiru'l Kur'ân ,9.

⁵¹ İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/267-268.

⁵² Makdisî, Kitâbu'l Bed'i ve't- Târih, IV/78-79.

⁵³ Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/402.

⁵⁴ İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/267-268;Yafîî, Mir'âtu'l-Cinân, I/96-98.

taşırdım. Orası şehre üç fersah (5 km.) uzaklıktaydı. Birgün yolda Hz. Peygamber ve yanında bir grup ashabıyla karşılaştım. Hz. Peygamber, beni devesinin arkasına almak istedi fakat ben utandım. Zübeyr b. Avvâm'ın kıskançlığını bahane ettim. Hz. Peygamber de utandığımı anladı ve uzaklaştı. Zübeyr'e olayı anlattığımda O da; "Bana, senin başında hurma taşıyan Hz. Peygamber'in arkasında gelmeden daha ağır geliyor," dedi. Aradan bir süre geçtikten sonra babam bana bir köle gönderdi. Ben sanki âzâd oldum ve hürriyetime kavuştum zannettim"⁵⁵ Hz. Zübeyr tüccardı. Zamanla Hz. Peygamber'in gazvelerinde elde ettiği ganimetlerle ve ticaret hayatındaki başarıları sonucu çok zengin olmuştur.

B- ÇOCUKLARI

Hz. Esmâ'nın kocası Hz. Zübeyr'den 8 çocuğu oldu. İlk çocuğu Abdullah'dır.⁵⁶ Hz. Esmâ'nın diğer erkek çocukları; Urve, Münzir, Âsım, Muhâcir, kız çocukları ise; Haticetü'l-Kübrâ, Ümmü Hasan ve Aişe'dir.⁵⁷ İbnü'l Cevzî, Musa'b adında bir oğlunun daha olduğunu bildirmiştir.⁵⁸

Hz. Esmâ'nın 5 erkek, 3 kız evlâdı vardır. Bütün çocukları müslümandır. Hz. Esmâ, oğlu, babası, dedesi sahabî olan bir hanımdır.⁵⁹

III- MEDİNE'YE HİCRETTE ESMÂ BİNTÜ EBÎ BEKİR

A- HZ. PEYGAMBER'İN HİCRETİNDE ESMÂ BİNTÜ EBÎ BEKİR

Hz. Peygamber'e Hicret için izin çıktıktan sonra ashabdan Hz. Ömer, kardeşi Zeyd, Talha b. Ubeydullah, Suheyb, Zeyd b. Hârise, Ubeyde b. Hâris, Abdurrahman b.

⁵⁵ Buhârî, Nikâh, 107; Farzul-Hams, 19; Müslim, Selâm, 34; İbn Sa'd, Tabakât, VIII/250-251; Kehlâle, A'lâmü'n Nisâ, I/47; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/291; İbn Hacer, el-İsâbe, IV/230; Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabeler, s.232-234; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/402.

⁵⁶ İbn Sa'd, Tabakât, VIII/250; İbn Hacer, el-İsâbe, IV/229; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; İbnü'l Cevzî el-Muntazam, V/107; Ziriklî, A'lâm, I/298; Makdisî, Kitâbu'l Bed'i ve't- Târih, IV/78-79; İbn Hallikân, Vefeyatü'l A'yân, III/69-71; Suyûtî, Târihu'l-İslâm, s.211; el-Hanbelî, Ebû Fellâh Abdulhâyy b. İmâd, (1089) Şezeratü'z-Zeheb. Beyrut, 1979, I43-44; Vekil, Mir'âtül Cinân, I/149; Kalay, M. Şerafettin, Örnek Nesil, s.154.

⁵⁷ İbn Sa'd, Tabakât, VIII/250; Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabeler s., 235-236; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/402.

⁵⁸ İbnü'l Cevzî, el-Muntazam V/107.

⁵⁹ Ziriklî, A'lâm, I/298.

Avf, Zübeyr, Osman b. Affân gibileri Medine'ye hicret etmişlerdi. Geride Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir kalmıştı.⁶⁰ Hz. Ebû Bekir, Medine'ye hicret etmek için izin istediğinde Hz. Peygamber O'na izin vermemişti. Hz. Peygamber de kiminle hicret edeceğini söylememişti. Buna rağmen Hz. Ebû Bekir, yolculuk için iki tane deve satın almış, Hz. Peygamber'den haber beklemeye başlamıştı.⁶¹ Hz. Peygamber de kendisi için hicret izninin çıkmasını bekliyordu. Müşrikler, Dârünnedve'de Hz. Peygamber'in durumunu görüşmek üzere toplandılar. Toplantıda, Hz. Peygamber'e her kabileden bir gencin katılacağı, suikast düzenleme kararı alındı. Bu kararı Hz. Peygamber'e Cebraıl (A.S) haber verdi ve o gece evinde yatmamasını emretti.⁶² Suikast haberinin Zühre kabilesinden biri ile evli bulunan ve Rasûlüllâh'ın akrabalarından olan Rakîka bintü Ebî Safiyy'in haber verdiği de rivâyet edilir."⁶³ Semhûdî, hicret için izin veren âyetin İsrâ Sûresinin 80. âyeti olduğu bildirmiştir:

قل رب ادخلني مدخل صدق و اخرجني مخرج صدق واجعل لي من لدنك سلطانا نصيرا

“De ki: Rabbim! Beni dahil edeceğin yere hoşnutluk ve esenlikle dahil et; çıkacağım yerden de hoşnutluk ve esenlikle çıkar. Katından beni destekleyecek bir kuvvet ver.”⁶⁴ Başka bir rivâyette ise, hicret âyetinin Enfâl Sûresinin 30. âyeti olduğu bildirmiştir:

واذ يمكر بك الذين كفروا ليثبتوك او يخرجوك و يمكرون و يمكر الله و الله جبر الماكرين

“İnkâr edenler, seni bağışlayıp bir yere kapamak veya öldürmek, yada sürmek için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarken, Allah'da düzenlerini bozuyordu. Allah düzen yapanların en iyisidir.”⁶⁵

Hz. Peygamber'e bu haber öğle saatlerinde gelmişti. Hz. Peygamber haberi alır almaz, dostu Hz. Ebû Bekir'in yanına gitmiştir. Bunu Hz. Aişe şöyle anlatır: “Babam hicret için hazırlık yapmış Rasûlüllâh'ın hicret arkadaşı olacağını ümit ediyordu. Bir gün günün ortasında evde oturmuştuk ki Hz. Peygamber'in geldiğini gördüm, Hz. Peygamber, bu saatte hiç evimize gelmezdi. Âdeti değildi, akşamüstü veya sabah

⁶⁰ Semhûdî, Nurüddîn Ali b. Ahmed, Vefâu'l-Vefâ bi İhbari Da'rîl Mustafa, Thk: M. Yahya Abdulhamid. Beyrut, 1955, I/236-237.

⁶¹ Buhârî, Libâs, 16; İbn Hişâm, es-Sîrâ, II/128-129; Taberî, Târih, II/101-102.

⁶² İbnü'l Esîr, Kâmil, II/102-103.

⁶³ Hamidullah, Muhammed, I/163-164.

⁶⁴ Semhûdî, Vefâu'l-Vefâ, I/240-242.

⁶⁵ Semhûdî, Vefâu'l-Vefâ, I/236-237.

gelirdi. Hz. Ebû Bekir; “anam babam feda olsun ki Rasûlüllâh bu saatte bir iş olmadıktan sonra gelmez ” dedi. Hz Peygamber içeri girmek için izin istedi. O da izin verince içeri girdi. İçeri girince; “odadakileri çıkar” dedi. Babam da; “onlar senin ailendir, ” dedi. Hz. Peygamber, “Hicret için izin verildi” dedi. Hz. Ebû Bekir de; “anam babam sana feda olsun, arkadaşın kim olacak Ya Rasûlüllâh?” dedi. Hz Peygamber de “evet; sensin” dedi. Hz. Ebû Bekir de: “daha önceden iki binek hazırladığını birinin O’na ait olduğunu” söyledi. O da ücret karşılığı alacağını bildirdi.⁶⁶

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir oğlu Abdullah’a gündüzleri Mekke’de nelerin konuşulduğunu dinlemesini, akşamları bunları kendilerine haber vermesini emretti. Mevlâsı Âmir b. Führeyre, Hz. Ebû Bekir’in çobanıydı. O’na da gündüzleri Mekke çobanlarıyla beraber koyunları otlatmasını, akşamları da mağaranın yakınlarına gelmesini emretti. Rehber olarak da Abdullah İbn Uraykıt’ı tuttu.⁶⁷ Kızı Esmâ da akşamları yemek getiriyordu.⁶⁸

Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir akşam Hz. Ebû Bekir’in evinden başlayarak hicret etmek üzere anlaştıkları zaman, Hz. Esmâ ve Hz. Aişe onlar için yol azığı olarak bir koyun kesip pişirerek hazırladılar. Bir sofraya koydular. Ağzını bağlayacak bir şey bulamayınca Esmâ bintü Ebî Bekir, kuşağını ikiye böldü. Bohçanın ve su kırbasının ağzını bağladı. Hz Peygamber O’na: “cennette iki kuşak sahibi olacaksın.” dedi. Bundan dolayı O, Zâtü’n-Nitâkayn olarak isimlendirilmiştir.⁶⁹ Başka bir rivâyete göre de; bağlamak için ipi unutmuş olan kızına Hz. Ebû Bekir kuşağını bölüp bağlamasını istemiştir.⁷⁰

⁶⁶ Buhârî, Libâs, 16; Bey’, 57; İbn Hişâm, es-Sîrâ, II/128-129; Taberî, Târih, II/101-102; İbnü’l Esîr, Kâmil, II/102-104.

⁶⁷ İbnü’l Esîr, Kâmil, II/102-104; Semhûdî, Vefâu’l-Vefâ, I/240-242; el-Belâzûrî, Ensâ’bu’l-Eşrâf, I/306-307; Hamidullah, İ. Peygamberi, I/163-164.

⁶⁸ İbn Hişâm, es-Sîrâ, II/128-129; İbn Sa’d et-Tabakât, II/227-229.

⁶⁹ İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/271, II/130-131; Buhârî, Libâs 16; İbn Sa’d, VIII/349-350; İbnü’l Esîr, Üsdü’l-Ğabe, VII/9; İbnü’l Kayyim el-Cevziyye, Zeâdü’l Meâd, II/53; İsbekânî, Hilyetü’l Evliyâ, II/55; Kehhâle, A’lâmü’n Nisâ, I/47; Makdisî, Kitâbu’l Bed’i ve’t- Târih, IV/78; Sâmi Şemseddîn, Ka’musu’l A’lâm, II/943; el-Bustî, Târihu’s-Sahâbe, s. 40; İbnü’l Esîr, Kâmil, II/103-104; el-Belâzûrî, Ensâbu’l Eşrâf, I/306-307; Vekîl, Mir’atü’l Cinân, I/151; İbn Kesîr, Sîrâtü’n-Nebeviyye, II/246; Beyhâkî, Delâilü’n-Nübüvve, s., 474. İbn Hazm, Cevâmiu’s-Sîrâti’n-Nebeviyye, s., 74; Ziriklî, el-A’lâm Kâmusu-Terâcim, I/298; Taberî, Târih, II/104.

⁷⁰ İbn Hacer, el-İsâbe, IV/229-230; el-İsbekânî, Hilyetü’l Evliyâ, II/55; Zehebî, Siyerü A’lâmi’n-Nübelâ, II/289.

Hicret gecesi Hz. Peygamberin, yatağında Hz. Ali yattı. Hz. Peygamber'in hicretini Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir'in ailesinden başkası bilmiyordu.⁷¹ Hz. Peygamber Hz. Ali'yi hicret gecesi kendisine verilmiş olan emanetleri vermesi için bırakmıştı.⁷²

Hz. Ebû Bekir'in evinin arkasından çıktılar. Sonra Mekke'nin aşağısından Sevr Mağarasına doğru yöneldiler ve oraya girdiler.⁷³

Rasûlüllâh Sevr Mağarasında üç gün kaldı.⁷⁴ Gündüzleri Abdullah Mekke'den haberler topluyor, akşamları da ablasıyla birlikte mağaraya gidiyor ve yemek götürüyorlardı. Çobanları Âmir b. Führeyre de, gündüzleri diğer Mekke'li çobanlarla birlikte koyunları otlatıyor, akşamlarında mağaraya doğru sürüyle gidiyordu. Böylece hem Abdullah ve Esmâ'nın ayak izlerini sildiriyor hem de Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'e süt sağıp içiriyordu.⁷⁵

Hz. Esmâ'nın yaptığı bu fedâkârlık o dönemdeki kadınların yapabileceği bir şey değildi. Çünkü beldeki kuşağın çıkması alay edilme, küçük düşürülme, onurlarının rencide edilme sebebiydi. Kısaca iffetsizlik anlamına geliyordu. Bir kaç rivâyette geçtiği gibi bunu yapmasını gerçekten babası istemişse ne kadar çaresiz kaldığı anlaşılmaktadır. Kuşaksızlığın alay edilme sebebi olduğunu Abdullah'ın Emevîlerle mücadelesinde Hz. Esmâ'nın Zâtü'n-Nitâkayn oluşundan dolayı Hz. Abdullah ile alay etmeleri ve bunun O'nun halife olamayacağını delili olarak göstermelerinden anlıyoruz. Şam halkı Abdullah ile Zâtü'n-Nitâkayn'ın oğlu olması sebebiyle alay etmişler, Hz. Esmâ bunu duyduğunda oğluna; "oğulcuğum, Rasûlüllâh'ın hicretinde O'nun bohçasını ve su kırbasını bağlayacak bir şey bulamadığım için kuşağımı çıkardım ve suyu onunla bağladım. Ben her türlü şüpheden, ayıplamadan uzağım" demiş, oğlu Abdullah'da; "Elhamdülillah! " demiştir.⁷⁶ Hz. Esmâ, Haccâc'a; "duyduğuma göre oğlumla Za'tü'n-Nitâkayn'ın oğlu olması sebebiyle alay ediyormuşsun" diyerek bu

⁷¹İbn Hişâm, es-Sîrâ, II/129; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II/102-104; İbn Sa'd, Tabakât, II/227-229; Semhüdfi, Vefâu'l-Vefâ, I/240-242.

⁷²Taberî, Târih, II/104.

⁷³Hişâm, es-Sîrâ, II/129-130; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II/102-104; Taberî, Târih, II/104.

⁷⁴İbn Hişâm, es-Sîrâ, II/130-131; İbn Sa'd, et-Tabakât, II/227-229; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, III/51; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II/103-104; Makdisî, Kitâbu'l-Bed'i ve't-TârihV/71.

⁷⁵Taberî, Târih, II/104; İbn Kesîr, es-Sîrâtü'n-Nebeviye, II/236; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II/103-104.

⁷⁶İbn Sa'd, Tabakât, VIII/250; İbn Abdi Rabbih, el-Ikdu'l-Ferîd, II/271; İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/354.

künyeyi Hz. Peygamber'den hicretinde aldığını, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin bu künyeyi taktığını söyledi ve Haccâc'ı azarladı.⁷⁷

Rasûlüllâh, Hz. Esmâ'nın kuşağını çıkarmasının ve babası Hz. Ebû Bekir'in bunu yapmasını istemesinin–kısa süreliğine de olsa-o günün şartlarında bu işin kolay olmadığını bildiğinden bu iki güzîde sahabisinin baba-kızı onurlandırmak için Zâtü'n-Nitâkayn diye lakaplandırmış, bu kuşağın karşılığı cennette iki kuşakla mükâfatlandırılacağını müjdelemiştir.⁷⁸ Bu aynı zamanda cennet müjdesiydi. Hz. Esmâ (r.a) buna çok sevinmiştir. Ömür boyu bu lakapla çağrılmaktan da çok hoşlanmıştır.⁷⁹ M. Lings, ikiye böldüğü kuşağın birini bohçaya diğerini kendine bağladığını söylemişse de⁸⁰ bu bilgi diğer rivâyetlerle uyuşmamaktadır.

Hz. Esmâ'nın yaptığı işler ve fedakârlıklar sadece bunlardan ibaret değildi, değişik zorluklarla karşılaşmıştı. Dedesi Ebû Kuhâfe, henüz hicret esnasında müslüman değildi. O günlerde yaşadığı olayı Hz. Esmâ, şöyle anlatır; “Hz. Peygamber ve babam hicret için Mekke'den çıktıklarında, babam malının tamamını yanında götürmüştü. Yanında beş bin veya yedi bin dirhemi vardı. Dedem Ebû Kuhâfe geldi. O'nun gözleri görmüyordu. O, “Ben oğlumun kendisiyle birlikte malını da sizden mahrum etmesinden korkuyorum,” dedi. Ben de; “Bilakis ey dedeciğim” dedim ve “bize çok mal bıraktı” dedim. “Taş topladım, onları babamın paralarını koyduğu küpün içine koydum. Sonra üzerine bir örtü örttüm. Daha sonra dedemin elini tuttum ve ona dedeciğim ellerini şu malın üzerine koy,” dedim. O da elini O'nun üzerine koydu ve; “mühim değil sizin için bu kadar bırakmış olması bile yeterli” dedi.

Hz. Esmâ, “Vallahi O, bize bir şey bırakmamıştı. Ben yaşlı dedemin sakin olmasını istemiştin” dedi.⁸¹

Hz. Esmâ yine o günlerde başından geçen ve ona acı veren şu olayı anlatmıştır: “Rasûlüllâh (S.A.V) ve babam Ebû Bekir Mekke'den hicret için çıktıklarında Kureys'den bir grup bize geldi. Onların içinde Ebû Cehil b. Hişâm da vardı. Babam Ebû Bekir'in evinin önünde durdular. Onların yanına ben çıktım ve bana; “Baban nerede ey

⁷⁷ Zehebî, Târihu'l-İslâm, 61-81 /358.

⁷⁸ İbn Abdi Rabbih, İkdü'l-Ferîd, II/271.

⁷⁹ Kalay, Şerafettin, Örnek Nesil, s. 140.

⁸⁰ Lings, Martin, İlk Kaynaklarına Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, Çev. Nazife Şişman, İst. 2001, s. 171.

⁸¹ İbn Hişâm, es-Sîrâ, II/133; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, III/52, İbn Kesîr, es-Sîrâtü'n-Nebeviyye, II/236; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/289; Kehhâle, I/47-48; el-İsbehânî, Hilyetü'l Evliyâ, II/56.

Ebû Bekir'in kızı" dediler. Ben de; "vallahî babamın nerede olduğunu bilmiyorum" dedim. Ebû Cehil elini kinle, öfkeyle kaldırdı ve bana öyle bir vurdu ki şiddetinden kulağımdaki küpe düştü. Sonra ayrılıp gittiler."⁸²

Hiz. Ebû Bekir'in ailesi, Hiz. Peygamber'in hayatının her döneminde en yakınında, en iyi destekçisi olmuştur. Bu aile Hiz. Peygamber'in hayatında ve bilhassa hicrette önemli görevler yapmış bir ailedir. Hiz. Ebû Bekir, ferâset sahibi olduğunu göstermiş hicret başlamadan önce kendisi ve Hiz. Muhammed için yol hazırlığı yapmıştır. Oğlu Abdullah küçük yaşta olmasına rağmen hayati tehlikeyi göze alarak Kureys'ten haberler getirmiştir. Kızı Hiz. Esmâ, iffetsizlik damgasına rağmen kuşağını hicret arkadaşları için çıkarmış ve yol azıklarının su kırbalarının ağzını bağlamış, hazırladığı azığın Sevr mağarasına götürülmesini sağlamıştır. Ebû Cehil'den çok şiddetli tokat yemiş ancak hiçbir ipucu vermemiştir.

Hiz. Peygamber'in hicreti, Peygamberliğinin 13. yılının başı Rebiu'l-Evvel Ayı'nın onikisinde Pazartesi günü Medine'ye ulaşmasıyla son buldu.⁸³ Hicret yolcuları yoldayken Hiz. Esmâ'nın kocası Hiz. Zübeyr'le karşılaşmışlardır. O, Şam'dan ticaretten dönüyordu. O da hicret arkadaşlarına katılmış onlarla birlikte Medine'ye hicret etmiştir.⁸⁴ M. Lings ise: karşılaştıkları kişinin Hiz. Ebû Bekir'in yeğeni Talha, olduğunu⁸⁵ bildirmiş, Semhûdî'nin diğer bir rivâyetine göre ise; Hiz. Zübeyr, Peygamber'den önce hicret etmiştir.⁸⁶

B. HZ. ESMÂ'NIN HİCRETİ

Hiz. Esmâ'nın hicreti hakkında değişik rivâyetler vardır. İbn Kesîr: "Kocası Zübeyr ile birlikte hicret etti"⁸⁷ demiştir. Diğer bir çok rivâyette ise, Hiz. Peygamber ve Ebû Bekir hicret edip Medine'ye yerleştikten sonra yanlarına 500 dirhem ve iki deve verdiği, birkaç kişiyi Mekke'ye göndererek ailelerinin diğer fertlerini getirtmişlerdir.

⁸² İbn Hişâm, es-Sirâ, II/132; İbn Kesîr, Sirâtü'n-Nebeviyye, II/236; Taberî, Târih, II/104-105; İbnü'l-Esir, Kâmil, II/105-106; el-İsbehânî, Hilyetü'l Evliyâ, II/56; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n Nübelâ, II/290.

⁸³ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Zeâdül Mead, II/53.

⁸⁴ İbn Kesîr, es-Sirâtü'n-Nebeviyye, II/246; Semhûdî, Vefâ'ul-Vefâ, I/240-242; Makdisî, Kitâbu'l-Bed'i ve't-Târih, IV/78.

⁸⁵ Lings, Martin, Hiz. Muhammed'in Hayatı, s., 171.

⁸⁶ Semhûdî, Vefâ'u'l-Vefâ, I/236-237.

⁸⁷ İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346.

Rasûlüllâh, Zeyd b. Harîse ve Ebû Râfi'yi göndererek iki kızı Fatımâ ve Ümmü Gülsüm, eşi Sevde bintü Zem'a'ya, Zeyd'in eşi Ümmü Eymen'i ve oğlu Üsame'yi getirmesini emretti. Diğer kızlarından Zeyneb, Ebu'l-Âs'ın eşiydi ve kocası Ebû'l-Âs henüz müslüman değildi. Ayrıca Zeyneb'in Medine'ye gitmesine izin vermiyordu. Rukiyye ise daha önceden hicret etmişti. Hz. Ebû Bekir de Ebû Râfi'yi Abdullah'a göndererek eşi Ümmü Rûman, iki kızı Hz. Esmâ ve Hz. Aişe'yi getirmesini emretti.⁸⁸ Taberî'ye göre Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir hicretlerinin üzerinden 6 ay geçtikten sonra Mekke'deki aile fertlerini getirtmek için bu kişileri göndermişlerdir.⁸⁹

Mekke'den Medine'ye gelen bu ikinci kâfileye Talha b. Ubeydullah da eşlik etmiştir.⁹⁰ Kâfile, çok kalabalık olmasına rağmen Kureyş halkı hiçbir şey söylememiş, engellemede bulunmamıştır. Mekke'liler kadınlara saygı göstermişler, ve müslümanlarla da henüz savaş cereyan etmemiştir. Bu sebeple kervan Mekke'liler tarafından tacize uğramamıştır.⁹¹ Hamîdullah'ın bu yorumu bizce de isabetli olmakla beraber, Mekke'lilerin ortadan kaldırmak istediği Hz. Muhammed'di. O'nu ellerinden kaçırdıkları için kâfiledekilere zarar vermenin bir anlam ifade etmeyeceği düşünülmüş olabileceği gibi bu kâfile Kureyş'in haberi olmadan gizlice Mekke'den ayrılmış da olabilir.

Bu ikinci kâfilenin içinde Hz. Zübeyr'in de ismi geçmektedir. Buna göre Hz. Esmâ ve Hz. Zübeyr birlikte hicret etmişlerdir. Ancak diğer rivâyetler, her ikisinin farklı zamanlarda hicret ettikleri yönündedir.

IV- MEDİNE DÖNEMİNDE HZ. ESMÂ

A- ABDULLAH B. ZÜBEYR'İN DOĞUMU

Abdullah b. Zübeyr Medine'de dünyaya gelmiştir. Hz. Esmâ şöyle anlatır: "Mekke'deyken oğlum Abdullah b. Zübeyr'e hamile idim. Medine yakınında Kubâ'da Abdullah'ı dünyaya getirdim. O'nunla birlikte Rasûlüllâh'ın yanına gittim. Odasında

⁸⁸ İbn Sa'd, Tabakât, II/237-238; İbnül-Kayyim el-Cevziyye, Zâdü'l-Mead, II/55; İbnü'l-Esr, Kâmil II/110; Taberî, Târih, II/118-119; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403.

⁸⁹ Taberî, Târih, II/118-119.

⁹⁰ İbn Sa'd, Tabakât, II/237-238.

⁹¹ Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I/179.

O'nun önüne koydum. Sonra Rasûlüllâh O'nun için dua etti. Ağzında hurma yumuşatıp Abdullah'ın ağzına koydu. Böylece Abdullah'ın midesine ilk defa Hz. Peygamber'in mübarek tükürüğü ile ıslatıyıp yumuşatılmış bir lokma indi. Abdullah, hicretten sonra dünyaya gelen ilk çocuktur. Müslümanlar bu olaya çok sevindi. Çünkü Yahûdiler: "Biz size büyü yaptık, bundan sonra hiç çocuğunuz olmayacak" diyerek alay ediyorlardı.⁹² Abdullah'ın hicretin I. yılında⁹³ veya II. yılında dünyaya geldiğini dair rivâyetler mevcuttur.⁹⁴ Yahûdiler, Hz. Peygamber ve ashabının Medine'de çocuklarının olmayacağını bunun için sihir yaptıklarını iddia edince tüm müslümanlar sıkıntıya düşmüşlerdi. Bundan dolayı Hz. Abdullah b. Zübeyr'in doğumu tüm müslümanları sevindirmiş, tekbir getirmişlerdir.

Bütün bunlardan şu sonuca varabiliriz; Hz. Abdullah, Medine'de dünyaya gelmiş ilk muhacir çocuğudur. Bütün müslümanlar buna çok sevinmişlerdir.⁹⁵

B- HZ. PEYGAMBER İLE HZ. ESMÂ'NIN GÖRÜŞMELERİ

Hz. Ebû Bekir ailesi, Hz. Peygamber'e risâletin verildiği ilk günlerden itibaren samimi bir şekilde İslâm'a ve Hz. Peygamber'e inanmış, bağlanmış, hizmetler yapmış ve bu uğurda birçok sıkıntılara katlanmışlardır. Hz. Esmâ da ailesinden geri kalmamıştır. Mekke döneminin özellikle son zamanında, hicret olayında ismi ön plandadır. Medine'de ilk çocuğunun doğumuyla bütün müslümanların sevinç içerisinde

⁹² Buharî, Akîka, 2, Menâkıbü'l-Ensâr 45, Edeb 109; Müslim, Edeb 23-28, Fedâ'ilü's-Sahâbe, 229; Tirmizî, Menâkıb, 44; İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/271; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/288; İbn Hacer, el-İsâbe, IV/229, II/309; Kalay, M. Şerafettin, s. 155; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403.

⁹³ Taberî, Târih, II/110; Me'sûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, s., 201; Semhûdî, Vefâu'l-Vefâ, I/240-242; Nedvî, Asr-ı Saadet, I/161.

⁹⁴ Taberî, Târih, II/110; Makdisî, Kitâbu'l-Bed'i ve't-Târih, V/181-182; Zehebî, İber, I/5-6; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II/110-111; Sarıtaş, Adem, Abdullah b. Zübeyr'in Halifelğine Yapılan İtiraz, (Basılmamış yüksek lisans Semineri) Konya, 1955, s., 3-4.

⁹⁵ Buharî, Akîka, 2, Menakibi'l-Ensâr 45, Edeb 109; Müslim, Edeb 23-28, Fedâ'ilü's-Sahâbe, 229; Tirmizî, Menâkıb, 44; İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/271; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n Nübelâ, II/288; İbn Hacer, el-İsâbe, IV/229, II/309; Kalay, M. Şerafettin, s. 155; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403; Taberî, Târih, II/110; Me'sûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, s.201; Semhûdî, Vefâu'l-Vefâ, I/240-242; Nedvî ve ark., Asr-ı Saadet, I/161; Makdisî, Kitâbu'l-Bed'i ve't-Târih, V/181-182; Zehebî, İber, I/5-6; Suyûti, Târihu'l-Hulefâ, s.211 Sarıtaş, Adem, Adullah b. Zübeyr'in Halifelğine Yapılan İtiraz, s. 3-4; İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân, III/71; el-Hanbelî, Şezerâtü'z-Zeheb, I/43-44; Vekîl, Mir'âtü'l-Cinân, I/49.

olmasına sebep olmuştur. Daha sonraki uzun hayatı boyunca İslâm âlemine ve müslümanlara bir çok faydalar sağlamıştır. Bilmediği, anlamadığı hangi konu olursa olsun, Hz. Peygamber'e danışmaktan çekinmemiştir. Öğrendiğini uygulamış ve kendisinden sonrakilere de aktarmıştır.

Bütün müslümanlar gibi Hz. Esmâ da Medine döneminin özellikle ilk yıllarında çok zorluklar çekmiştir. Erkekler cihâdla uğraştıkları için ev, bahçe işleri hep kadınların omuzundaydı. Hz. Esmâ'da diğer kadınlar gibi ev işlerini yaptıktan sonra atın bakımını ve bahçeden hurma taşınması işlerini yapıyordu. Zaten bu ikisinden başkada malları da yoktu. Bir gün yolda Hz. Peygamber, kafasında hurma taşıyan baldızı Hz. Esmâ'yı şehre götürmek istediğinde O, kocası Zübeyr'in kıskançlığını bahane ederek Hz. Peygamber'in teklifini kabul etmemiştir. Akşam olayı Zübeyr'e anlattığında Zübeyr'de "Başında hurma taşıman benim daha çok ağrıma gidiyor." demiş, babası Hz. Ebû Bekir de O'na bir köle hediye etmiş, Hz. Esmâ da yükü hafiflemiş olduğundan, "hür oldum," demiştir.⁹⁶

Hz. Esmâ, bir gün Hz. Peygamber'e geldi, ve O'na şöyle dedi: "Ya Rasûlüllâh! Evimde Zübeyr'den aldıklarım haricinde hiçbir şey yoktur. Benim için bundan dolayı bir sorumluluk var mı?" Hz. Peygamber de: "İhtiyacın olduğu kadarını alabilirsin." cevabını verdi. Hz. Esmâ eli açık cömert bir insandı.⁹⁷ Bu rivâyetten yola çıkarak; kadınların kocalarının cebinden şayet onlar vermiyorsa, ihtiyacı kadarını alabileceğini öğreniyoruz. Hz. Peygamber Hz. Esmâ, görüşmeleriyle ilgili daha birçok olay vardır ki İslâm âlemine bir çok yararlılıklar göstermiştir. Hatta bir çok müfessire göre Hz. Esmâ'nın uygulamaları ve Hz. Peygamber'e soru sorması sebebiyle âyetler nâzil olmuştur. Hz. Esmâ'nın o zaman müşrik olan annesi Kuteyle, Hudeybiye Antlaşmasından sonra kızının yanına gelmişti. O'nu Hz. Ebû Bekir, Cahiliye dönemindeyken boşamıştı. O, tereyağı, eritilmiş yağ, küpe ve birkaç şeyle gelmişti. Hz. Esmâ, annesini ve hediyelerini evine alıp-almama konusunda çekimser kalmış, bir rivâyete göre kendisi, başka bir rivâyete göre de kardeşi Hz. Aişe vasıtasıyla Hz.

⁹⁶ Buhârî, Nikâh, 107; Müslim, Selâm, 34; İbn Sa'd, Tabakât, VIII/250-251; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/47; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n Nübelâ, II/291; İbn Hacer, el-İsâbe, IV/230; Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabeler, s., 232-234; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/402.

⁹⁷ İbn Sa'd, Tabakât, VIII/251; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ. I/48.

Peygambere sordurmuştur. O da; “Annenle görüş, hediyelerini de kabul et,” demiştir. Bu olay üzerine Mümtehine sûresinin 8. âyeti inzâl buyurulmuştur.⁹⁸

لا ينهيكم الله عن الذين لم يقاتلوكم في الدين ولم يخرجوكم من دياركم ان تبرؤهم
وتقسوا اليهم ان الله يحب المقسطين

“Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı âdil davranmanızı yasak kılmaz; doğrusu Allah âdil olanları sever.” Bu olayda bizler için büyük ibretler vardır. Annesi o günlerde müşrik olduğu için, Hz. Esmâ annesiyle bile görüşmeden önce Hz. Peygamber’e gidip; “O’nunla görüşebilir miyim?” diye sormuş ve bizlere; İslâm’a ve Hz. Peygamber’e nasıl bağlı olunması gerektiğini göstermiştir. Bu olay üzerine nâzil olan âyetle bütün müslümanların kendisine kılıç çekmeye düşman olunamayacağı emrolunmuştur.

Hz. Esmâ, Hz. Peygamber’den hep daha fazla öğrenebilmek için çaba sarfetmiştir. Hz. Peygamber’in hep bir adım arkasında olmuştur. Hudeybiye’de hazır bulunmuş,⁹⁹ Mekke’nin fethine katılmış,¹⁰⁰ Veda Haccı’nda yerini almıştır. Oralarda Rasûlüllâh’dan gördüğünü önce uygulamış sonra da anlatmıştır.¹⁰¹

Rasûlüllâh’ın hayatında vukû bulan ender olaylardan biri de güneş tutulması olayıdır. Bu olayı Hz. Esmâ bizzat yaşamış biri olarak ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Hz. Esmâ, bir sıkıntısı olduğunda Rasûlüllâh’a gider, O’ndan dua etmesini isterdi. Hz. Esmâ’nın boğazında bir yumru vardı, Rasûlüllâh’ın yanına geldi. Rasûlüllâh da Hz. Esmâ’nın boğazını “Allah’ım, şifa ver ” diye dua ederek meshetmiştir.¹⁰²

Hz. Peygamber, Hz. Esmâ hastalandığı zaman O’na hırkasını göndermiştir. Hz. Esmâ da hastalandığı zamanlarda hırkayı suya daldırır suyunu içerdi. Bazan da diğer hastalara içirirdi.¹⁰³

⁹⁸ Buhârî, Cizye, 18. Hibe, 29, Edep 8; Müslim, Fedailü’s-Sahabe, 158, Ebû Davûd, Zekât, 34; İbn Sa’d, Tabakât, VIII/252; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğabe, VII/10; Zehebî, Siyerü Âlâmi’n-Nübelâ, II/291; Sâbûnî, Safvetü’t-Tefasir, VI/405; Emiroğlu, H. Tahsin, Esbâb-ı Nüzûl, XXII/201; Kehhâle, A’lâmü’n-Nisâ, I/47; Kurtubî, el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân, XVI/59; Yazır, Elmalılı, Hamdi, Hak Dini Kur’an Dili, VII/4905; Yardım, Ali, “Esmâ” DİA, XII/403.

⁹⁹ Buhârî, Sulh, 7; Müslim, Sulh, 91-93; Ebû Dâvûd, Menâsik, 32.

¹⁰⁰ Mes’ûdî, Mürûcûz-Zeheb, III/792-93; Zehebî, Târihu’l-İslâm, I/466-467; İbnü’l-Cevzî, el-Muntazam, IV/186-187.

¹⁰¹ Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b Vâkıd (207/822), Kitâbu’l-Megâzî, Beyrut, T. siz., III/1093-1094; Mes’ûdî, Mürûcûz-Zeheb, III/792-93; Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabeler, s. 241-242.

¹⁰² İbn Sa’d, Tabakât, VIII/251.

¹⁰³ Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabeler, s. 241-242.

Hz. Esmâ ile Hz. Peygamber'in: en yakın arkadaşı, dostu, Hz. Ebû Bekir'in kızı; eşi Hz. Aişe'nin kız kardeşi, halasının oğlu havârim dediği, Hz. Zübeyr'in hanımı olması ve Hz. Esmâ'nın bir takım üstün meziyetleri sebebiyle çok yakın ilişkileri olmuştur. Hz. Esmâ, bu yakınlığın sonucunda Hz. Peygamber'den sonra bir çok hadis rivâyet ederek, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu davranışları tatbik ederek, İslâm alemine örnek bir yaşam sürmüştür. Kendinden sonraki nesillere örnek olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

RÂŞİD HALİFELER VE EMEVİLER DÖNEMİ

I- RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİNDE ESMÂ BİNTÜ EBİ BEKİR

Hz. Esmâ bintü Ebî Bekir'in, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti dönemiyle ilgili çok fazla bilgiye rastlanılmamıştır. Hz. Esmâ, babasına kocası Hz. Zübeyr'i, şikâyet etmiştir. Fakat bu şikâyetin Hz. Peygamber zamanında mı yapıldığı yoksa O'nun vefâtından sonra mı yapıldığı hakkında net bir bilgiye ulaşılamamıştır. (Bu rivâyet Zübeyr b. Avvâm'dan ayrılması başlıklı konuda değerlendirilecektir.)

Kaynaklarda: Hz. Ömer'in Hz. Esmâ'ya Beytü'l-Ma'l'den 1000 dirhem verdiği rivâyet edilmektedir. Hz. Ömer ilk hicret edenlere bütçeden ihsanlar ayırmıştır. Bu kişilerden biri de Hz. Esmâ'dır.¹⁰⁴

Hz. Esmâ, siyaset sahnesinde doğrudan müdahalede bulunan biri olarak görülmemekle birlikte: İslâm Devleti'nin ilk halifesi Hz. Ebû Bekir'in kızı, siyasette hep ön planda yer alan Hz. Zübeyr'in eşi ve belli bir süre, belli bir bölgenin halifeliğini yapmış olan Hz. Abdullah'ın annesi olması sebebiyle siyasetin tümüyle dışına da çıkamamıştır. Özellikle Hz. Esmâ'nın oğlu Abdullah'a tavsiyelerinde siyâset adamları için oldukça faydasını görecekları öğütler, olduğunu düşünmekteyiz.

Halifeler döneminde, Hz. Esmâ'nın ismine Yermük Savaşı'na kadar rastlanılmamıştır.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, Tabakât, VIII/253; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/292; Zehebî, Târihu'l-İslâm,(H. 61-80), I/357; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/402.

A- YERMÛK SAVAŞINA KATILMASI

12 Recep 15 (20 Ağustos 636) yılında vukû bulan Yermûk savaşı,¹⁰⁵ halife Hz. Ebû Bekir zamanında olmuştur.¹⁰⁶ Savaş müslümanlar ile Rumlar arasında olmuştur.¹⁰⁷ Kaynaklarda müslüman ordusu ile Rum ordusunun sayısı hakkında bir birlik yoktur. İslâm ordusunun 36 bin veya 47 bin kişi olduğu rivâyet edilir. Rum ordusunun ise 100 bin veya 240 bin olduğu rivâyet edilir. İslâm ordusunda 1000 kadar sahabe olduğu bildirilir.¹⁰⁸

Yermûk Şam tarafında, Ürdün Nehri'nin kenarında bir yerdir.¹⁰⁹ Buraya Yürmûk (اليرموك) da denilirdi.¹¹⁰ Ordulardaki asker sayılarına bakarak da bu savaşın ne kadar çetin geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Rum ordusu'nun komutanı, Hirakl¹¹¹, müslüman ordusunun komutanı Ebû Ubeyde idi.¹¹² Savaş esnasında, Hâlid b. Velîd komutayı aldı.¹¹³ Savaşa kadın erkek birçok müslüman katıldı. Bunlardan biri de Hz. Esmâ'dır. O, kocası Zübeyr ve oğlu Abdullah ile birlikte savaşa katılmıştır.¹¹⁴

Savaş çok çetin geçmiştir. M. Fayda; "Bizans Ordusu savaş esnasında firarı önleyebilmek için bazı askerlerini birbirine bağladıkları rivâyet edilmiştir"¹¹⁵ demiştir ki bu bize özellikle Rumlar açısından durumun vehametini göstermektedir.

Savaş esnasında Halife Hz. Ebû Bekir vefât etmiştir.¹¹⁶ Ali Yardım; "Bu savaşta İslâm ordusu içinde kadınlarında bulunduğu ve ordunun arka tarafında tepe üzerinde mevzilenmiş olan bu kadınların kılıç kullanmak suretiyle savaşa katıldıkları

¹⁰⁵ Zehebî, İber, I/14-15; Zehebî, Târihu'l-İslâm, III/139; Vekîl, Mir'atü'l Cinân, I/14-15; Fayda, Mustafa, Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd, İst., 1990, s., 414-417; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403.

¹⁰⁶ Yâkût el-Hamevî, Yâkût b. Abdullah (626/1229) Mu'cemu'l-Büldân, Beyrut, Trs., V/434.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, Tabakât, VIII/253; Zehebî, İber, I/14-15; Zehebî, Târihu'l-İslâm, III/139; Vekîl, Mir'atü'l Cinân, I/14-15; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; Ziriklî, A'lâm, I/298; el-Belâzûrî, Fütûhu'l-Büldân, Beyrut, 1957, s., 184-185; Fayda, Mustafa, Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd, s., 414-417; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esr, Kâmil, II/210-215.

¹⁰⁹ Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Büldân, V/434.

¹¹⁰ el-Belâzûrî, Fütûhu'l-Büldân, s., 184-185.

¹¹¹ el-Belâzûrî, Fütûhu'l-Büldân, s., 184-185.

¹¹² Zehebî, Târihu'l-İslâm, III/139; Fayda, Mustafa, Allah'ın Kılıcı Halid b. Velîd, s., 414-417.

¹¹³ Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Büldân, V/434; Fayda, Mustafa, Allah'ın Kılıcı Halid b. Velîd, s., 414-417.

¹¹⁴ İbn Sa'd, Tabakât, VIII/253; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; Ziriklî, A'lâm, I/298; Zehebî, Târihu'l-İslâm, III/139; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/48; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403.

¹¹⁵ Fayda, Mustafa, Allah'ın Kılıcı Halid b. Velîd, s., 414-415.

¹¹⁶ Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Büldân, V/434.

hatta bu konuda erkeklerle yarıştıkları bilinmektedir.”¹¹⁷ demiştir. Hatta Hz. Esmâ, kocası Zübeyr’e şöyle tavsiyelerde bulunmuştur; “düşmanlarından birisi sana uğrayacak olursa sen onun ayağına vur ki kendi silahıyla yüzü üzere düşürürsün.”¹¹⁸

Başta birçok sahabî olmak üzere bütün müslümanlar kahramanca savaştı. Savaşı müslümanlar kazandı, Rumlar kaçtı.¹¹⁹ Fakat birçok sahabî şehit oldu. Bunlardan bazıları şunlardır: İkrime b. Ebî Cehîl, Abdurrahman b. Avf, Sa’d b. Ebî Vakkâs’ın kardeşi, Âmir¹²⁰ Ayyâş b. Rebia’dır.¹²¹ Özellikle Hz. Zübeyr ve ailesi bu savaşta çok yararlılık göstermiştir.¹²²

İslâm Tarihinin dönüm noktalarından birisi Yermük Savaşı’dır. Hz. Esmâ, kocası, oğlu ve daha birçok sahabe üstün başarı göstermiş, cesaretle düşmana karşı koymuş ve devasâ Rum ordusunu bozguna uğratmışlardır. Bu savaşta Hz. Esmâ, ne kadar cesaretli olduğunu, dinini savunmak için canını ortaya koyabileceğini bir kez daha göstermiştir.

B- ZÜBEYR B. AVVÂM’DAN AYRILMASI

Hz. Zübeyr, Hz. Esmâ’ya boşadı.¹²³ Hz. Esmâ ve Hz. Zübeyr’in boşanma sebebi kesin olarak bilinmemekle beraber her ikisinin de geçim problemi olduğu anlaşılmaktadır. Bunu şu rivâyetlerden anlıyoruz. Hz. Zübeyr, Hz. Esmâ’ya sert davranıyordu. Hz. Esmâ, babasına O’nu şikayet etmek için gittiğinde Hz. Ebû Bekir: “Ey kızım! Sabret, eğer bir kadının salih bir kocası varsa sonra kocası vefât ederse, ondan başkasıyla evlenmezse, her ikisinin de yeri Cennet’tir.”¹²⁴ demiştir. Bu rivâyetten Hz. Zübeyr’in Hz. Esmâ’ya sık sık sert davrandığını ve bundan dolayı Hz. Esmâ’nın babasına şikayetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Boşanma sebebi olarak; İbnü’l-Esîr ve

¹¹⁷Yardım, Ali, “Esmâ” DİA, XII/403.

¹¹⁸ İbn Sa’d, Tabakât, VIII/253.

¹¹⁹ Vekîl, Mir’âtü’l-Cinân, I/70-71; Yâkût el-Hamevî, Mu’cemu’l-Büldân, V/434; Zehebî, Târihu’l-İslâm, III/139; İbnü’l-Esîr, Kâmil, II/210-215; Fütûhu’l-Büldân, s. 184-18; Fayda, Mustafa, Allah’ın Kılıcı Halid b. Velîd, s., 414-415.

¹²⁰ Vekîl, Mir’âtü’l-Cinân, I/14-15.

¹²¹ Zehebî, İber, I/14-15.

¹²² İbnü’l-Esîr, Kâmil, II/410-415.

¹²³ İbn Sa’d, Tabakât, VIII/253; Zehebî, Târihu’l-İslâm, (H. 61-80) I/355; Zehebî, Siyerü Alami’n-Nübelâ, II/291-292; Zirikî, A’lâm, I/298; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; İbn Kuteybe, el-Maârif, 175.

¹²⁴ İbn Sa’d, Tabakât, VIII/251; İbn Hallikân, Vefâyatü’l-A’yân, III/69.

İbn Kesîr; “Hz. Esmâ, yaşlandığı için Zübeyr O’nu boşadı.”¹²⁵ demişlerdir. Bu rivâyetler bizce kabul edilebilir değildir. Çünkü Hz. Zübeyr gibi, Cennetle müjdelenmiş, güzide bir sahabî’nin 8 çocuk annesini sadece yaşı ilerledi diye boşaması bizce kabul edilebilir değildir. Hz. Esmâ, o esnada 50 yaşlarındaydı.¹²⁶

Hz. Peygamber ile Hz. Esmâ’nın diyalogunda aktarılmış olan bir rivâyette Hz. Esmâ’nın Hz. Peygamber’in arkasına binmekten utanmış ve Rasûlüllah’ın terkisine binme teklifini reddetmesi kocası Zübeyr’in kıskançlığı sebebiyledir ki; bu da Hz. Zübeyr ile Hz. Esmâ’nın boşanma sebebi olabilir. Ayrıca; Hz. Esmâ’nın cömertliği ve Hz. Zübeyr’in ev harcamalarında aşırıya kaçan tutumluluğu boşanma sebepleri arasındadır.¹²⁷

Bir rivâyete göre de, Hz. Zübeyr, O’nu dövüyordu. Hz. Esmâ, kurtarması için oğlu Abdullah’ı çağırdı. O da koştu. Hz. Zübeyr, oğlu Abdullah’ı gördüğünde; “eğer içeri girersen annen boştur.” dedi. Hz. Abdullah da; “Anneme senin yanından başka bir yer yok mu?” dedi ve hemen içeri girdi. Onu kurtardı.¹²⁸ Böylece Hz. Esmâ ile Hz. Zübeyr ayrılmış oldu. Hz. Zübeyr, Hz. Esmâ’yı boşadıktan sonra Urve’yi yanına aldı. Onun o günlerde yaşı küçüktü.¹²⁹ Hz. Esmâ da oğlu Abdullah öldürülünceye kadar onun yanında kaldı.¹³⁰

Boşanma tarihi hakkında kesin bir tarih verilmemekle birlikte; Ali Yardım, “Boşandıklarında oğlu Urve’nin küçük olduğu ve babasının yanında kaldığı belirtilmektedir. Urve 23 (644) yılında doğduğuna ve babası Zübeyr’in de (36/656) yılında Cemel Vak’asında şehit olduğuna göre, Esmâ’nın boşanması yaklaşık 27-28 (648-649) yıllarına rastlamış olmalıdır,”¹³¹ diyor ve bu yorum bizce de isabetli gözükmektedir.

Sonuç olarak: Hz. Esmâ ve Hz. Zübeyr’in boşanması, Hz. Esmâ’nın yaşlanması sebebiyle değil, iki çift arasındaki şiddetli geçimsizlikten dolayı olmuştur.

¹²⁵ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğabe, VI/10; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/251.

¹²⁶ Yardım, Ali, “Esmâ” DİA, XII/403.

¹²⁷ İbn Sa’d, Tabakât, VIII/251; Kehhâle, A’lâmi’n-Nisâ, I/48.

¹²⁸ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğabe, VII/10; Zehebî, Siyerü A’lâmi’n-Nübelâ, II/291-292; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346.

¹²⁹ İbn Sa’d, Tabakât, VIII/253; Zehebî, Târihu’l-İslâm, (61-80) 355; Zehebî, Siyerü A’lâmi’n-Nübelâ, II/291-292.

¹³⁰ İbn Kuteybe, el-Maârif, s. 75; Zirikî, A’lâm, I/298; İbn Hallikân, Vefâyâtü’l-A’yân, III/69.

¹³¹ Yardım, Ali, “Esmâ” DİA, XII/403.

Hz. Esmâ boşandıktan sonra hiç evlenmemiş, oğlu Abdullah öldürülünceye kadar Mekke’de oğluyla birlikte yaşamışlardır.

II- EMEVİLER DÖNEMİNDE ESMÂ BİNTÜ EBİ BEKİR

A. ABDULLAH B. ZÜBEYR’İN MÜCADELESİ VE ESMÂ BİNTÜ EBİ BEKİR’İN OĞLUNA DESTEĞİ

Muâviye, kendisinden sonra oğlu Yezîd için bey’at çalışmalarında bulunmuştur. Ehl-i Beyt ile bilhassa Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ca’fer ile Hz. Hüseyin’in bey’atten muhalefet edenlerin başında olduğunu öğrenen Muâviye, her birine ayrı ayrı mektuplar göndermiştir. Ayrıca Medine valisi, Saîd b. el-Âs’ı Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr’e dikkat etmesi hususunda uyarmıştır. Bu mektuba karşı Abdullah b. Zübeyr; çevresinin kendisini gururlandırmamasını, asla bey’at etmeyeceğini açıkça söylemiştir.¹³²

Muâviye mektuplardan istediği sonucu alamayınca Medine’ye gelmiş ve bu şahıslarla yüz yüze görüşmüştür. Bu şahıslar Mekke’ye gitmiş, arkalarından Muâviye de gitmiştir. Orada Muâviye, onlara gayet yumuşak davranmıştır. Fakat onlar yine de Muâviye’nin oğlu için bey’at teklifini kabul etmemiştir. İbn Zübeyr, ortaya çıkararak; “Senin üç husustan birini takip etmeni isteriz” demiştir. Muâviye; “onlar nedir?” sorusuna karşılık İbn Zübeyr; “Rasûlüllâh’ın, Ebû Bekir’in veya Ömer’in yaptığı gibi yapmanı istiyoruz” demiştir. Muâviye, onların neler yaptığını biliyor olmasına rağmen; “onlar neler yapmışlar?” deyince İbn Zübeyr de; “Rasûlüllâh vefât ettiğinde kimseyi halife tayin etmedi. Müslümanlar, Hz. Ebû Bekir’i halife yaptılar” demiştir. Ancak Muâviye; “O devirde Ebû Bekir gibi birinin bulunmadığını” söyleyerek kendini savunmak istemiştir. Buna mukabil İbn Zübeyr; “Ebû Bekir’in yaptığı gibi kendi ailenden olmayan ve Kureyş içinden birini tayin et, ya da Ömer’in yaptığı gibi işi şûrâya havale et, ancak bu şurada Ümeyye Oğullarından, senin çocuklarından kimse bulunmasın,” deyince Muâviye sözlü cevap vermemiş, her birinin başına kılıçlı

¹³² el-İmâme ve’s-Siyâse, I/153.

birilerini koyup onların da bey'at ettiğini söylemiş, Mekke halkının bey'atını almıştır. Mekke'liler, daha sonra kendilerine niçin bey'at ettiniz? diye sorduklarında; "Biz bey'at etmedik" dediler. O zaman; "niçin sesinizi çıkarmadınız karşı gelmediniz?" dediklerinde onlar; "Ölüm korkusuyla," demişlerdir.¹³³ Muâviye oğlu Yezîd'e, Abdullah b. Zübeyr'e özellikle dikkat etmesi gerektiğini bildiren bir vasiyet yazdırmıştır.¹³⁴

Neticede Yezîd'e, Şam'da, Abdullah'a da Hicâz'da biat edildi.¹³⁵ Yezîd, hilafeti boyunca Abdullah ile uğraşmış fakat o'nu yenememiştir.¹³⁶ Ancak Yezîd, valisi Velîd b. Utbe'ye bir mektup yazarak; Hz. Hüseyin ile Hz. Abdullah b. Zübeyr'i çağırmasını ikisinden de bey'at almasını aksi halde öldürmesini emretmiştir.¹³⁷

Mekke, Yezîd b. Muâviye zamanında komutan Husayn b. Nümeyr tarafından muhasara altına alındı. 64 gün boyunca çetin bir savaş oldu. Mekke, mancınıklarla Ebû Kubeys ve Ka'ka'n'dan taşlandı, Ka'be zarar gördü, yandı, yıkıldı. Hz. Abdullah her defasında tamir ettirdi.¹³⁸ Yezîd b. Muâviye vefât ettiğinde Mekke muhasara altında ve mancınıklarla taşa tutulmuş haldeydi.¹³⁹

Yezîd'in ölümünden sonra Abdullah b. Zübeyr'e Ürdün halkı bey'at etmişti. Emeviler'in de başına Yezîd'in oğlu Muâviye getirilmişti.¹⁴⁰ Muâviye b. Yezîd, hilâfette üç ay kaldı, çok zayıf bir idareciydi.¹⁴¹ Muâviye'den sonra Mervân b. Hakem halife oldu.¹⁴² Mervân, Abdullah'ı yenebilmek için kendisine bey'at edenlerin sayısını artırmaya çalıştı, birçok savaşlar yaptı.¹⁴³ Basra ve Kûfe halkı Hz. Abdullah b. Zübeyr'e bey'at etti.

¹³³ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III/510-511; el-İmâme ve's-Siyâse, I/163-164; İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, V/120,371-372; Kapar, M. Ali, Halifeliğin Emevilere Geçiş ve Verâsete Dönüşmesi, İst., 1998, s. 60-62.

¹³⁴ Kapar, M. Ali, Halifeliğin Emevilere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi, s. 60-61.

¹³⁵ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III/510-511.

¹³⁶ Ya'kûbî, Ya'kûb b. Ca'fer, (284/897) Târihu'l-Yâ'kûbî, Beyrut, 1960, II/241.

¹³⁷ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III/510-511.

¹³⁸ el-İmâme ve's-Siyâse, I/153; Semhûdî, Vefâ'ul-Vefâ, I/136-137; İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, II/268-269.

¹³⁹ el-Hudârî, Şeyh Muhammed, Muhtasar Târihu'l-Ümeme'l-İslâmiyye (ed-Devletü'l-Ümeviyye) Lübnan, T. siz. s. 132-133.

¹⁴⁰ el-İmâme ve's-Siyâse, II/9-23; İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/129-130; İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, II/268-270.

¹⁴¹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/129-130; Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, 268-271; Vekîl, Muhammed. b. Seyyid, el-Ümeviyyûn Beyne's-Şark ve'l-Çarb, s. 302-310

¹⁴² el-İmâme ve's-Siyâsiyye, II/9-23; İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, II/268-270.

¹⁴³ Vekîl, Muhammed. b. Seyyid, el-Ümeviyyûn Beyne's-Şark ve'l-Çarb, s. 302-310.

Aynı yılın Ramazan ayında Mervân b. Hakem vefât etti.¹⁴⁴ Mervân'dan sonra yerine oğlu Abdülmelik geçti.¹⁴⁵ 65. yılın Recep ayında halife oldu.¹⁴⁶

Abdülmelik, Irak valisi kardeşi Beşîr b. Mervân'ın ölümünden sonra Haccâc'ı Irak valisi olarak atadı. O, otuz yaşlarındaydı. Abdullah b. Zübeyr'in işini bitirmek istiyordu. Haccâc, daha sonra da Hicâz valisi olarak atandı. Çok merhametsiz ve gaddar bir insandı. Abdullah b. Zübeyr, yönetici konumundaydı. Dokuz yıldır Emevîler O'nunla başa çıkamamışlardı. Afrika'daki askerlerini buraya sevk ettikten sonra tam bir başarı sağlamıştır.¹⁴⁷

Abdülmelik, halife olduktan sonra Irak'a Mus'ab b. Zübeyr'in olduğu yere yürüdü. H. 72 yılda yapılan savaşı Mus'ab kaybetti. Bu savaş birçok rivâyete göre; Cemâzîyel-evvel ayında yapıldı ve Musa'b da bu ayda öldürüldü.¹⁴⁸ Hz. Abdullah, kardeşi Mus'ab'ın öldürüldüğü haberini aldığında çok üzüldü.¹⁴⁹

Haccâc, Abdülmelik'ten Abdullah'ı Mekke'de muhasara edebilmesi için izin istedi. O, izin verince Mekke'yi kuşattı. Ebû Kubeys, dağından mancınıkla taş attı. İlk atışta gök gürledi, şimşek çaktı. Bundan dolayı Şam askerleri korktu. Haccâc, bu olayın Mekke'de sık sık olduğunu, korkmaları için hiçbir sebep olmadığını söyledi, askerleri yatıştırdı.¹⁵⁰ Bu olay 73/692 yılda oldu.¹⁵¹ Çarpışma Hac mevsiminde Hac esnasında oluyordu.¹⁵² Haccâc da Hac etmek istemiş fakat buna Hz. Abdullah izin vermeyince Haccâc, Ka'be'nin ve mevsimin kutsailiğine aldırmadan saldırmaya başladı. Abdullah b. Ömer'in araya girmesiyle Hac bitinceye kadar taş atmaya durdurmuştur.¹⁵³ Abdullah b. Zübeyr, Mekke'de olmasına rağmen o yıl Hac edemedi.¹⁵⁴ Muhasara aylarca sürdü.¹⁵⁵

¹⁴⁴ Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, 268-271.

¹⁴⁵ el-İmâme ve's-Siyâse, II/9-23; İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/129-130; Vekîl, Muhammed. b. Seyyid, el-Ümeviyyûn Beyne's-Şark ve'l-Ğarb, s., 302-310.

¹⁴⁶ Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, 268-271.

¹⁴⁷ Şa'ban, Muhammed Abdulhayy, Sadru'l-İslâm ve'd-Devletü'l-Ümeviyye, Beyrut, 1987, s., 112-113.

¹⁴⁸ İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, II/268; Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, 268-271; Makdisî, Kitâbu'l Bed'i ve't-Târih, IV/84; Dîneverî, Ahbâru't-Tivâl, s. 285-288; el-Hudarî, Şeyh Muhammed, ed-Devletü'l-Ümeviyye, s., 285-288; en-Neccar, M. Tayyib, Târihu'l- Âlemi'l-İslâm, ed-Devletü'l-Ümeviyye fi's-Şark, Riyad, 1985, s., 200-201.

¹⁴⁹ İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, II/268-270.

¹⁵⁰ Taberî, Târih, V/29-30; İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/348-351; Dîneverî, Ahbâru't-Tivâl, s. 285-288; Abdu's-Şâfi, Muhammed Abdullatif, Tarihu Alemi'l-İslâm, s., 136-149.

¹⁵¹ Taberî, Târih, V/29-30; Vekîl, Ali b. Süleyman, Mir'âtü'l-Cinân, I/148-149.

¹⁵² İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/351-352.

¹⁵³ Aycan, İrfan, Sarıçam, İbrahim, Emeviler, s. 48-49.

¹⁵⁴ en-Neccar, ed-Devletü'l-Ümeviyye, s., 200-201.

¹⁵⁵ Suyûtî, Târihu'l-Hulefâ, s., 122.

Haccâc, şehrin giriş-çıkışlarını tuttu. Kimseyi içeriye bırakmadı. Şehirde kıtlık baş gösterdi. Bütün bu olaylar haram ayda ve haram yer olan Mekke’de oldu.¹⁵⁶ Haccâc, askerlere teslim olmalarını, teslim olanlara hiç bir şey yapılmayacağını vaat etti. Bunun üzerine 10 binden fazla Abdullah’ın askeri kaçıp, Haccâc’a sığındı. Öyle ki oğulları Hamza ve Hubeyb de kaçtı ve Haccâc’a sığındı. Abdullah, diğer oğlu Zübeyr’inde kaçıp kendini kurtarmasını istedi, fakat o, kaçmadı ve sonunda şehit oldu. Haccâc, askerlerine; “Görüyorsunuz ya Abdullah’ın askerleri azaldı. Onlar darlık ve sıkıntı içindeler” diyor ve bu duruma seviniyordu. Haccâc, taşları daha fazla biriktiriyor, şehrin kapılarının önüne yığıyordu.¹⁵⁷ Muhasara aylarca sürdü. Takriben 7. ayda durum iyice kötüleşti. Abdullah’ın Hac mevsiminde Haccâc’ın saldırısına uğramış olan hacıların da O’nun ordusuna katılmış olmasına rağmen etrafında bir avuç adamı kaldı. Haccâc’ın ordusuna göre sayıları çok azdı ve çok zayıftı. Şehirde ekonomik ambargodan dolayı açlık baş gösterdi. Şehit edilmesinden birkaç gün önce Abdullah kardeşi Urve ile annesinin yanına gitti. O’na, selâm verdi. Annesinin gözleri görmediğinden; “kim O?” dedi. O da; “benim Abdullah” dedi. Abdullah’ın üzerinde zırhı ve miğferi vardı. Annesine yaklaştı, elini öptü. Annesi; “bu bir veda mı?” dedi. Abdullah; “evet,” dedi. Sonra; “anneciğim insanlar beni terk etti. Hatta çocuklarım bile beni yalnız bıraktı. Yanımda sadece bir saat sabredebilecek adamım kaldı. Ben dünyalık bir şey istemiyorum. Teslim olursam, Emevîler bana eman verecekler, senin görüşün nedir?” O da: “sen kendini daha iyi bilirsin, eğer hak üzereyim diyorsan devam et, şerefli, kerim biri olarak yaşa ve öl, hiçbir kavim seni esir olarak almasın. Senin davan yolunda arkadaşların öldürüldü. Arkandan Ümeyye Oğullarıyla kendini oynatma. Eğer dünyayı istiyorsan, sen ne kötü bir kulsun, kendini ve kendinle birlikte öldürülenleri helâk ettin demektir. Yok eğer ben hak yolundayım ama arkadaşlarım ihanet etti diyorsan, bu hür bir insanın sözü değildir. Dünya’da daha ne kadar kalacaksın ki, öldürülmek daha güzeldir.” Abdullah; “ey anneciğim, öldürüldükten sonra Şam halkının bana müslle yapmasından korkuyorum.” demesi üzerine; “oğulcuğum, şüphesiz koyuna boğazlandıktan sonra derisinin soyulması acı vermez. Düşüncen üzere devam et. Allah’a sığın.” dedi. Hz. Abdullah, annesinin başını öptü ve; “benim görüşüm de budur. Dua ederek çıkıyorum. Bugünden sonra dünyayı göreceğimi sanmıyorum. Dünyayı da istemiyorum. Ben, Allah’ın

¹⁵⁶İbnü’l-Esîr, Kâmil, IV/351-352.

¹⁵⁷İbnü’l-Esîr, Kâmil, IV/351-352.

yasakladıklarının haricini yasaklamadım, helâl kıldıklarına çağırdım. Ben senin görüşünü öğrenmek istedim. Bana iyi bak anneciğim. Ben bugün öldürüleceğim. Bunun için çok üzülme, bana dua et. Senin oğlun günah işlemedi. Yasaklanmış, kötü bir iş yapmadı. Allah'ın emrinin dışına çıkmadı. Hiç kimseden eman istemedi. Hiç zulme dayanmadı veya zalimle anlaşmadı. İşlerinin hiçbirini zulüm için yapmadı. Rabbimin razı olacağı işlerden başka iş yapmadı. Bütün bu sözler, nefsimi tezkiye için değildir, fakat seni teselli etmek için söylüyorum” dedi. Annesi; “senin her zaman iyiliklerle, güzelliklerle karşılaşmanı isterim, sanırım sen beni hayırda geçtin. Zafer kazanırsan zaferinle sevinirim. Şimdi çık git ki işlerine bak,” dedi. Abdullah; “Allah, seni hayırla mükâfatlandırсын. Bana kötü dua etme” dedi. Annesi de; “sana asla kötü dua etmeyeceğim. Sen kötülük üzere öldürülmüyorsun, hak üzere öldürülüyorsun,” dedi ve ekledi; “Allah'ım, o'na merhamet et. O, geceler boyunca namaz kılar, uzun günlerde oruç tutardı. O, soylu bir insandır. Mekke'den Medine'ye hicret etti. (Hz. Esmâ, hicret esnasında hamile idi.) Annesine babasına hayırla davranırdı. O'nu senin emrine veriyorum. Ben O'ndan râzıyım, Sen de o'nu sabredenlerle ve şükredenlerle birlikte kıl,” diye dua etti.

Abdullah, annesinin elini öpmek için eğildi. Annesi; “bu bir vedadır, uzaklaş” dedi, Abdullah, O'na; “ben buraya vedalaşmak için gelmişim” dedi. Annesi; “görüşün üzere çalışmaya devam et. Sana veda ediyorum.” Abdullah, o'na yaklaştı, kucaklaştı ve elini öptü. Abdullah'ın üzerindeki zırha annesinin eli değdiğinde onu çıkarmasını istedi. Vedalaşıp, ayrıldılar.¹⁵⁸

Abdullah, şöyle diyordu;

إي إدا عرف يومي أصبرُ وإنما يعرف يومه الحر

إد بعضهم يعرف ثم ينكرُ

(Ben günümün ne olacağını bilip de sabrederim,

Er olan gününün nasıl olacağını elbette bilir.)

¹⁵⁸İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/350-354; Taberî, Târih, V/30-31; Yâ'kubî, Târih, II/266-267; İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, II/268-270; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/50-51; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/293; el-İmâme ve's-Siyâse, II/43-45; İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (808/1405) Târihu'bni Haldûn (Kitâbu'l-İber), Beyrut, 1971, III/28-29; en-Neccar, M. Tayyib, Târihu'l- Alemi İslâm, s., 109-112; Vekîl, Ali b. Süleyman, Mir'âtü'l-Cinân, I/148-149; İbn Hallikân, Vefâyatü'l-A'yân, III/72-75; el-Işş, Yusuf, ed-Devletü'l-Ümeviyye, Dimeşk, 1994, s., 201-202; Niyâz, Mevlânâ, Kadın Kahramanlar, s. 245-247; Yardım, Ali, “Esmâ” DİA, XII/403.

Bu sözleri duyan annesi; “sabret, oğlum. Senin deden Ebû Bekir, baban Zübeyr’dir. Babaannen, Safiyye bintü Abdulmuttalib’dir.” demiştir.

Savaş esnasında Şam halkı Hz. Abdullah’la annesinin Zâtü’n-Nitâkayn olması nedeniyle alay etmişler, bunun bir ayıp, ar olduğunu söyleyerek şöyle demişlerdir;

و تلك شكاة (ظاهراً) عنك عارها¹⁵⁹

(O’nun bu yaptığı senin için açık bir ayıptır.)

Hz. Abdullah, annesi Esmâ’nın yanına geldiğinde O’na; “kendisiyle Emevilerin Zâtü’n-Nitâkayn oluşu nedeniyle alay ettiklerini söylediğinde ” Hz. Esmâ da; bunun utanılacak bir şey olmadığını, kendisine bu künyeyi hicrette yemek bohçasının kuşağını bağladığında Rasûlüllâh tarafından verildiğini söylemiş, Hz. Abdullah da; “Elhamdülillah,” demiştir.¹⁶⁰

Hz. Esmâ, Haccâc’la karşılaştığında; “duyduğuma göre oğlumla Zâtü’n-Nitâkayn’ın oğlu olması sebebiyle alay ediyormuşsunuz” diyerek, o’nu azarlamış ve bu künyeyi ne zaman hangi şartlarda aldığını söylemiştir.¹⁶¹

Abdullah b. Zübeyr’in Esmâ ile görüşmesinden sonra, Şam’lılar, çok şiddetli bir şekilde saldırıda bulundular.¹⁶² Şam halkı, şehrin her kapısına farklı şehrin halkını ve komutanını koydu. Hims halkı, şehrin Ka’be kapısına, Şam halkı, Benî Şeybe kapısına, Ürdün Halkı, Safa kapısına, Haccâc ve Târik b. Âmîr, Ebtah nahiyesinde Merve’ye doğru olan kapıdaydı. Abdullah, bu kapının önünde öldürülmüştür. Bu kapının önünde Abdullah, aslanlar gibi çarpışmıştır. Akşamları dua eder, namaz kılar, sabahları gusleder, namaz kılar, tekrar savaşmaya çıkardı. Abdullah, savaşırken, annesinin yanından çıkarken söylediği şiiri söylüyordu. Öldürüleceği günün sabahı, fecirde kalkmış, kılıcını kuşanmış ve savaşmaya hazırlanmıştı. Abdest alıp iki rekat namaz

¹⁵⁹İbnü’l-Esîr, Kâmil, IV/355-356.

¹⁶⁰İbn Sa’d, Tabakât, VIII/250; İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, II/271; Kehhâle, A’lâmü’n-Nisâ, I/47; İbnü’l-Cevzî, el-Muntazam, VI/130-131.

¹⁶¹İbn Hişâm, es-Sîrâ, I/271, II/130-131; Buhârî, Libâs 16; İbn Sa’d, Tabakât, VIII/349-350; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğabe, VII/9; İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, Zeâdü’l-Meâd, II/53; el-İsbehânî, Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ, II/55; Kehhâle, A’lâmü’n-Nisâ, I/47; Makdisî, Kitâbu’l-Bed’i ve’t-Târih, IV/78; Sâmi Şemseddîn, Ka’musu’l-A’lâm, II/943; el-Bustî, İmâm Hâfız Muhammed, Târihu’s-Sahâbe, s. 40; İbnü’l-Esîr, Kâmil, II/103-104; el-Belâzûrî, İmâm Muhammed b. Yahya b. Câbir (279/289), Ensâbu’l-Esrâf, I/306-307; Vekîl, Yâfiî, Mir’âtü’l-Cinân, I/151; İbn Kesîr, es-Sîrâtü’n-Nebeviyye, II/246; Beyhâkî, Delâilü’n-Nübüvve s., 474, İbn Hazm, Cevâmiu’s-Sîrâti’n-Nebeviyye, s. 74; Ziriklî, el-A’lâm, I/298; Taberî, Târihu, II/104; İbn Hacer, el-Askalânî, el-İsâbe, IV/230.

¹⁶²İbnü’l-Esîr, Kâmil, IV/350-354.

kıldı. Ashabına imâmlık yaptı. Kalem Sûresi'ni harf harf okudu. Allah'ı övüp, salavat getirdikten sonra ashabına; "yüzünüzü örtün, miğfer takın," dedi. Onlarda yaptı. Askerleriyle vedalaşmak için hikmet dolu, uzun bir konuşma yaptı.¹⁶³

Savaş başladığında insanlar o'nun yanına yaklaşmıyordu Çünkü o; korkusuzca düşmana saldırıyordu. Haccâc, Ebû Kubeys dağından Mekke'yi taş yağmuruna tuttu. Mancınıktan atılan taş, Abdullah'ın yüzüne geldi. Yaralanıp, yere düştü. Şam halkından birisi

Abdullah'ın başını kesti, öldürdü. Onu Haccâc'a getirdi. o'nunla birlikte, Abdullah b. Safvan'ın başı da vardı.¹⁶⁴

Abdullah b. Zübeyr'in öldürüldüğü tarih hakkında rivâyetlerde yıl olarak 73/692 yılda olduğuna dair birliktelik olmasına rağmen ay hakkında farklılıklar vardır; Kimileri o'nun Cemâziye'l-Âhîr salı günü¹⁶⁵ öldürüldüğünü söylerken kimileri de o'nun Cemâziye'l-evvel ayının¹⁶⁶: 10¹⁶⁷, 14¹⁶⁸, 16¹⁶⁹, 17¹⁷⁰ günlerinde öldürüldüğünü söylemişlerdir. İbn Hallikân ise; "Abdullah b. Zübeyr'in 72 yılın Cemâziye'l-Âhîr ayında öldürüldüğü" rivâyetini vermektedir.¹⁷¹

B- ABDULLAH B. ZÜBEYR'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA GELİŞEN OLAYLAR

Haccâc, Abdullah'ın öldürüldüğü haberini alınca secdeye varmıştır.¹⁷² Abdullah'ın başı Mısır'a ve başka şehirlere götürülüp, gezdirilmiştir.¹⁷³ Bütün organları kesilmiştir.¹⁷⁴ Böylece bir rivâyete göre 9 yıldır, Mekke'de hilâfette bulunan,¹⁷⁵ başka

¹⁶³Taberî, Târih, V/32; İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/355-356.

¹⁶⁴el-İmâme ve's-Siyâse, II/43-45 (özetle).

¹⁶⁵ed-Dîneverî, Ahbâru't-Tivâl, s., 285-288.

¹⁶⁶Zehebî, İber, I/60.

¹⁶⁷Mes'ûdî, Mürûcu'z-Zeheb, III/99.

¹⁶⁸Aycan, İrfan, Sarıçam, İbrahim, Emeviler, s., 49; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403.

¹⁶⁹İbn Sa'd, Tabakât, VIII/255; Suyûti, Târihu'l-Hulefâ, s., 212; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/52-53; Zehebî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, s., 271.

¹⁷⁰Taberî, Târih, V/29-30; el-İmâme ve's-Siyâsiyye, II/43-45; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/293.

¹⁷¹İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân, III/72-73.

¹⁷²Taberî, Târih, V/33; İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/355-357.

¹⁷³Zehebî, İber, I/60.

¹⁷⁴Taberî, Târih, V/33.

¹⁷⁵Sami, Şemseddin, Ka'musu'l-A'lâm, II/943.

rivâyetlere göre de 6¹⁷⁶, 8¹⁷⁷ yıl süren Hz. Abdullah b. Zübeyr hilafeti sona ermiştir. Mes'ûdî ise; "Abdullah'ın yöneticiliği 9 yıl 10 gece sürdü"¹⁷⁸ demiştir.

Hz. Esmâ, oğlu Abdullah, Haccâc ile savaşıyor iken şöyle diyordu; "Bugün devlet (idare) kimindir? " O'na (Abdullah'ın öldürüldüğü gün); "Bugün devlet Haccâc'ın oldu." denildiğinde O; "Sanırım devlet bâtılın idaresindedir" dedi. O'na Abdullah'tan bahsedildiğinde O; "Allah'ım, sana itaat edenlere yardım et, sana karşı gelenlere de gazap et," demiştir.¹⁷⁹

Taberî ve İbnü'l-Esîr; "Abdullah b. Zübeyr ile Haccâc arasındaki savaş, Mekke'nin ortasında 6 ay, 16 gün sürdü"¹⁸⁰ demişlerdir. Taberî, başka bir rivâyetinde bu savaşın; "8 ay, 17 gece sürdüğünü,"¹⁸¹ söylemiştir.

Haccâc, Abdullah'ın ölümünden sonra asılmasını emretti. Abdullah b. Ömer de, O'na merhamet etmesini, babasının, dedesinin kimler olduğunu hatırlattı. O'na Abdullah'ın çok iyi bir kul, çok iyi bir insan olduğunu söyledi.¹⁸²

Haccâc, Abdullah b. Zübeyr'in başıyla beraber, Abdullah b. Safvân, Ammâre b. Amr b. Hazm'ın başını Medine'ye gönderdi. Abdullah'ın bedenini bir kazığa oturttu. O'nunla birlikte Abdülmelik b. Mervân'ın yanına gitti. Haccâc, daha sonra Mekke'ye geri döndü. Kureys'ten Abdülmelik b. Mervân, adına bey'at aldı.¹⁸³

Kâsım b. Muhammed der ki; "Oğlunun öldürülmesinden sonra, Esmâ bintü Ebî Bekir, komşularıyla birlikte geldi. O'nun gözleri görmüyordu ve şöyle diyordu; "Haccâc nerede?" Biz; "O, burada yok," dedik, O'da; "Uğradığında bu büyük olayı halletmesini, Hz. Abdullah'ın asılı olan cesedini kendisine vermesini, çünkü bunu Rasûlüllâh'ın yasakladığını söyleyin" dedi. Biz de; "Eğer gelirse O'na söyleyelim," dedik. O'da; "Eğer gelirse O'na Rasûlüllâh'dan işittiğim şu haberi de söyleyin; "Şüphesiz, Sakîf'ten bir yalancı, bir de bozguncu çıkacaktır." Yalancıyı hep birlikte gördük, (Muhtar es-Sekkâfi'yi kastetmiştir.) bozguncu ise kendisidir." demiştir.¹⁸⁴

¹⁷⁶ Makdisî, Kitâbu'l-Bed'i ve't-Târih, IV/84.

¹⁷⁷ Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, s., 271.

¹⁷⁸ Mes'ûdî, Mürücü'z-Zeheb, III/99.

¹⁷⁹ Zehebî, Ta'rihu'l-İslâm, (H. 61-80) I/357.

¹⁸⁰ Taberî, Târih, V/32; İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/355-357.

¹⁸¹ Taberî, Târih, V/32.

¹⁸² ed-Dîneverî, Ahbâru't-Tivâl, s., 285-288(özetle)

¹⁸³ Taberî, Târih, V/33-34.

¹⁸⁴ el-İsbehânî, Hilyetü'l-Evliyâ, II/57.

Bir rivâyete göre de Haccâc, Abdullah'ı astırdıktan sonra annesi Esmâ bintü Ebî Bekir'e adamlarını gönderdi. O'nu getirmelerini emretti. O'nunla konuşacağını söyledi. Hz. Esmâ, bunu kabul etmedi ve; "ben sizin emrinizi kabul etmem," dedi. Adamlar, Haccâc'ın emrini yerine getiremeden geri döndüler. Adamları geldiğinde Haccâc'ın ayağında terlikleri yoktu. O halde iken, Hz. Esmâ'nın yanına geldi. O'na; "oğluna yaptıklarım hakkında görüşlerin nasıldır?" Hz. Esmâ'da; "ne yaptın ey miskin adam," dedi ve yukarıdaki Hadis-i-Şerifî nakletti.¹⁸⁵

Bir başka rivâyette de; "Haccâc, Hz. Esmâ'nın oğlu Abdullah'ın öldürülmesinden sonra, Hz. Esmâ'nın yanına gitti. O'na; "ey anacığım, bir ihtiyacın var mı? Bana söyle dedi, Hz. Esmâ da; "ben senin değil şurada asılı duranın annesiyim. Benim bir ihtiyacım yok ama sana bir haberim var, deyip ona; "Sakîf'ten yalancı ve bozguncu çıkacak, bozguncu sensin" hadisini nakletti¹⁸⁶

Başka bir rivâyete göre de; Haccâc, Hz. Esmâ'nın yanına geldi ve; "oğlun, bu evde sınırı aştı ve Allah da O'nu elim bir azapla cezalandırdı. Başına bu olaylar geldi" dedi. Hz. Esmâ da; "yalancı, O, anne ve babasına iyilikle davranırdı, çok oruç tutardı, çok namaz kılarıdı. Ben sana Râsûlüllah'ın şu sözünü haber vereyim, demiş ve yukarıdaki hadisi rivâyet etmiştir."¹⁸⁷

Esmâ bintü Ebî Bekir, Haccâc için; "bugün binen yarın iner"¹⁸⁸ demiştir. Hz. Abdullah'ın cesedinin asılı olduğu yerde ne kadar kaldığı ihtilafli bir konudur. Kehhâle; "Haccâc, Abdullah adına eman dilenmedikçe cesedi indirmeyeceğim, diyerek yemin etmişti. Bir yıl sonra annesi geldi ve "O, şimdi indirilecek," dedi. Bu sözü Haccâc'a bu şefaât istedi, diye aktarılnca cesed oradan indirildi"¹⁸⁹ demiştir. Ya'kûbî, cesedin bir rivâyete göre üç gün, bir rivâyete göre de yedi gün asılı kaldığını, Hz. Esmâ'nın gelerek indirilmesini istediğini ve yukarıdaki hadisi nakletmiştir. Haccâc'da; "Bu kadın kim?" diye sorduklarında "Abdullah'ın annesi Esmâ" demişlerdir.¹⁹⁰

¹⁸⁵İbn Sa'd, Tabakât, VIII/254; Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80) I/358; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/52; Vekîl, Mir'âtü'l-Cinân, I/150-151.

¹⁸⁶İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80)I/ 358; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/294; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/402.

¹⁸⁷İbn Sa'd, Tabakât, VIII/254; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/52.

¹⁸⁸Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, IX/270.

¹⁸⁹Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/52.

¹⁹⁰Ya'kûbî, Târih, II/267.

Bizce bu rivâyet tartışmaya açıktır, çünkü Haccâc'ın önceden Hz. Esmâ'yı görmediği bizce inandırıcı değildir. İbn Abdi Rabbih, Hz. Esmâ'nın; Haccâc'dan cesedin indirilmesini istemiş olmasına rağmen O'nun bunu kabul etmediğini bildirmiştir.¹⁹¹ Zehebî, Abdullah, asıldıktan üç gün sonra Esmâ'nın Haccâc'a gittiğini, oğlunun indirilmesini istediğini fakat; Haccâc'ın; "o, münâfıktır," dediğini, bunun üzerine Hz. Esmâ'nın; "Vallahi, o, münâfık değildir, o, çok oruç tutardı, imanı, iyiliği çoktu," demesi üzerine Haccâc; "uzaklaş, benim yanımdan yaşlı kadın, sen bunamışsın," dedi. Hz. Esmâ'da; "Hayır, vallahi, ben bunamadım, Râsûlullah'ın şu sözünü duyduğumdan beri, diyerek yukarıda zikredilen hadisi nakletmiştir."¹⁹²

Abdullah b. Zübeyr'in ölüm haberinin Abdülmelik'e nasıl ulaştığı da ihtilâflı bir konudur. Bir rivâyete göre Haccâc, kendi haber verdi,¹⁹³ başka bir rivâyete göre Haccâc, elçi gönderdi ve Abdullah'ın başını da Abdülmelik'e gönderdi. Bu habere halife çok sevindi ve secdeye vardı. Mekke, Yemen ve Yemâme'nin yönetimini Haccâc'a verdi.¹⁹⁴ Yaygın olan başka bir görüşe göre de; Abdullah'ın öldürülmesinden sonra Abdullah'ın kardeşi Urve, süratle Şam'a Abdülmelik'in yanına gitti. Öyle ki; Haccâc'ın gönderdiği elçiden önce ulaştı. Abdülmelik'in kapısına geldiğinde izin istedi, içeri girdi. İçeri girdiğinde halifeye selâm verdi. O da selâmını aldı, kucaklaştılar. Abdülmelik, O'nu mindere oturttu. Urve, O'na kardeşinin öldürüldüğü haberini verdi. Bu arada Haccâc, Abdülmelik'e, Urve'nin de kardeşi Abdullah'la birlikte olduğunu Abdullah'ın öldürülmesinden sonra birtakım mallar ile kaçtığını bildiren bir mektup gönderdi. Abdülmelik'te, Haccâc'a Urve'nin kaçmadığını, kendisine geldiğini, ona eman verdiğini ve asılı olan Abdullah'a eziyet edilmemesini emreden bir mektup gönderdi. Urve Mekke'ye geri döndü. Haccâc, cesedi indirtti ve annesine gönderdi. Annesi, O'nu gusül etti, kefenledi. Namazını Urve kıldırdı. Başka da kılan olmadı. Bir rivâyete göre de; Abdullah'ın Yahûdi mezarlığında bir yere atıldığını¹⁹⁵, nakletmektedir. Kehhâle'nin bir rivâyetinde; "İbn Melik, şöyle demiştir: "Hz. Abdullah'ı gusletmek benim görevimdi. O'nun cesedi bütün değildi. Gelen parçaları guslediyor, kefenlere

¹⁹¹ İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, II/270.

¹⁹² İbn Hacer, el-İsâbe, IV/230; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/294.

¹⁹³ Taberî, Târih, V/33-34.

¹⁹⁴ İbn Hallikân, Vefâyâtü'l-A'yân, III/74.

¹⁹⁵ İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/357-358; İbn Haldûn, İber, III/39; el-İsbehânî, Hılyetü'l-Evliyâ, II/57/ Aycan, İrfan, Sarıçam, İbrahim, Emeviler, s., 49;

sarıyorduk, kefenleme işlemini böylece bitirdik. Sonra annesi geldi ve oğlunun namazını kıldırıldı.”¹⁹⁶

İbn Ömer, Hz. Abdullah asıldıktan sonra Hz. Esmâ'nın yanına teselli etmek için gelmiş ve; “O'nun cesedine hiçbir şey zarar vermez. Ruhlar, Allah'ın huzurundadır. Allah'tan kork ve sabret.” Hz. Esmâ da; “sabretmeme kimse engel olamaz.” Bir rivâyete göre de Hz. Esmâ; “bana Abdullah'ın asıldığı haberi geldi. Allah'ım, beni, O'nun sırttan indirilip, kefenlenip, gömülünceye kadar öldürme, canımı alma. Daha sonra Hz. Esmâ, Abdullah'ın cesedini aldı, kefenledi sonra gözlerini kaybetti.”¹⁹⁷

Sonuç olarak; Hz. Abdullah'ın ilk Emevî halifesi, Muâviye'den başlayarak 5. Halife Abdülmelik'e kadar olan, mücadelesi uzun sürmüş en sonunda bu Abdülmelik'in komutanı Haccâc'ın kurnazlığı sonucu öldürülmüştür. O'nun ölümüyle de Emevîler'in Hicâz sorunu bitmiş oldu.¹⁹⁸ Abdullah, uzun yıllar farklı boyutlarda mücadele etmiştir. Haccâc'ın ekonomik ambargosuna dayanamayan ashabının O'ndan ayrılması sonucu savaşı kaybetmiştir. Kaybedeceğini anladığı gün, annesinin yanına gidip, O'ndan nasihat almak istedi. Hz. Esmâ da oğluna, şerefi için, davasının, hak olduğuna inanıyorsa devam etmesini ve bu uğurda gerekirse ölmesini tavsiye etmiştir. Bu tabi ki her annenin yapabileceği bir tavsiye değildir. Bir de oğlunun günlerce asılı kalmış, parçalanmış, cesedini kendi eliyle yıkayıp, kefenlemesi her annenin yapabileceği bir şey değildir. Bu acıya yaşının da ilerlemiş olması nedeniyle daha fazla dayanamamıştır. Oğlunun vefâtından kısa bir süre sonra vefât etmiştir.

¹⁹⁶Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/52.

¹⁹⁷Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/295; Zehebî, Târihu'l-İslâm, I/358.

¹⁹⁸İşş, Yûsuf, ed-Devletü'l-Ümeviyye, s. 201-202.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VEFÂTI VE ŞAHSİYETİ

I- VEFÂTI

Hiz. Esmâ bintü Ebî Bekir, vefât eden muhâcir kadın ve erkeklerin sonuncusudur.¹⁹⁹ Ömrü uzun olmuştur. Oğlunun asıldığı yerden indirilmesi emrini veren Abdülmelik'in mektubunun Mekke'ye ulaşması ve Abdullah'ın kefenlenip defnedilmesinden sonra vefât etmiştir. Bu sürenin ne kadar olduğu konusunda rivâyetler farklıdır bu sürenin; üç gün²⁰⁰, beş gün²⁰¹, 10 gün²⁰², 15 gün²⁰³, 20 gün²⁰⁴, olduğu gibi, gün sayısı verilmeden, "kısa bir süre sonra"²⁰⁵ veya "ilk cuma günü"²⁰⁶ rivâyetleri de vardır. Kesin olan, 73/692 yılında, Mekke'de oğlunun öldürülmesinden sonra vefât ettiği²⁰⁷.

Hiz. Esmâ'nın vefât ettiğinde yaşı kaçtı? Bu konudaki rivâyetlerin çoğu, Hiz. Esmâ'nın yaşının 100 civarında olduğu şeklindedir.²⁰⁸ Esmâ'nın 91²⁰⁹ veya 110 yaşındayken vefât ettiği de bildirilmektedir.²¹⁰ Ali Yardım ise; "Esmâ bintü Ebî

¹⁹⁹İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; Ziriklî, A'lâm, I/298; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/287-288, 295, 295.

²⁰⁰el-İsbehânî, Hilyetü'l-Evliyâ, II/57.

²⁰¹Taberî, Târih, V/31; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346.

²⁰²Taberî, Târih, V/31; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; İbnü'l-Esîr, Kâmil, VII/10.

²⁰³İbn-Hallikân, Vefâyâtü'l-A'yân, III/75.

²⁰⁴İbn Hacer, el-İsâbe, IV/229-230; İbnü'l-Esîr, Kâmil, VII/10.

²⁰⁵İbn Sa'd, Tabakât, VIII/255; İbn Hacer, el-İsâbe, IV/229-230; İbnü'l-Esîr, Kâmil, IV/358; İbn Haldûn, İber, III/39; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/293, 295; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, VI/130-131; Sami, Ş., Ka'musu'l-A'lâm, II/940; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, IX/270.

²⁰⁶İbn Sa'd, Tabakât, VIII/255; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/52.

²⁰⁷İbn Hişâm, es-Sîra; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, VII/10; İbn Haldûn, İber, III/39; Zehebî, İber, I/60; Makdisî, Kitâbu'l-Bed'i ve't-Târih, IV/76; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, IX/270; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, VI/130-131.

²⁰⁸İbn Hişâm, es-Sîra; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, VII/10; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; İbn Hacer, el-İsâbe, IV/229-230; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, IX/270; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/293,295; Zehebî, Târihu'l-İslâm, /353-359; Ziriklî, A'lâm, I/298; Sami, Ş., Ka'musu'l-A'lâm, II/940; İbn Hallikân, Vefâyâtü'l-A'yân, III/75.

²⁰⁹Zehebî, Târihu'l-İslâm, 61-80, I/353-354.

²¹⁰El-Vekîl, Ali b. Süleyman, Mir'âtü'l-Cinân, I/151.

Bekir'in oğlu Abdullah'ın 14 Cemaziyelevvel 73/692 yılında (1 Ekim 692) öldürülmesinden birkaç gün sonra Mekke'de vefât etti," demektedir.²¹¹

Bütün bu rivâyetlerden Hz. Esmâ'nın Mekke'de 73/692 yılının Cemaziyelevvel ayında oğlu Abdullah'ın öldürülmesinden birkaç gün sonra 100 yaşlarındayken vefât ettiği anlaşılmaktadır.

Hz. Esmâ'nın yaşı ilerlemiş olmasına rağmen zekası sağlamdı, Hâfızası güçlüydü.²¹² Hz. Esmâ, vefât edeceğini anladığında; "Bedenime koku sürün, kefenime koku sürmeyin, beni mumyalamayın, ve cesedimi yakmayın," tavsiyesinde bulunmuştur.²¹³ Bu rivâyetten yola çıkarak, o devirde mumyalama ve cesedin yakılmasından haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Mısır ve civarı çoktan feth edilmişti.

II- ŞAHSİYETİ

A- FİZİKİ ÖZELLİKLERİ

1- Fiziki Yönü

Hz. Esmâ'nın fiziki ile ilgili bilgiler çoğunlukla ömrünün son dönemiyle ilgilidir. Çocukluk, gençlik, yetişkinlik dönemiyle ilgili fazla bir bilgi yoktur. Tek bilgi. İbn Sa'd'da mevcuttur. Buna göre; "Hz. Esmâ'nın boğazında bir yumru vardı. Rasûlüllâh bunun üzerine elini sürdü ve; "Allah'ım şifasını ver onu çirkinliğinden ve ezasından kurtar" diye dua etti."²¹⁴

Ulaşabildiğimiz diğer bütün bilgiler, O'nun ömrünün son döneminde Mekke'deki haliyle ilgilidir. İbn Sa'd ve Ya'kûbî; "O, yaşlı ve gözleri görmeyen bir kadındır,"²¹⁵ derken, Zehebî ise, "Hz. Esmâ, şişman ve gözleri görmeyen bir kadındı."²¹⁶ demiştir. İbn Kuteybe, İbn Hallikân ve İbn Abdi Rabbih de; "O, 100 yaşına

²¹¹Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403.

²¹²İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346; İbn Hacer, el-İsâbe, IV/229-230; Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80) I/353-354 Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/52-53.

²¹³İbn Sa'd, Tabakât, VIII/254-255.

²¹⁴İbn Sa'd, Tabakât, VIII/254-255.

²¹⁵İbn Sa'd, Tabakât, VIII/251-252; Ya'kûbî, Târih, II/267.

²¹⁶Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80)I/354.

ulaşmış, gözleri görmeyen bir kadındı.”²¹⁷ demişlerdir. Hz. Esmânın, uzun boylu, çok yaşlı ve gözleri görmeyen bir kadın olduğu,²¹⁸ çok uzun yaşamış olmasına rağmen aklından hiçbir şey kaybetmediği bildirilmektedir.²¹⁹ Mes’ûdî ise, Hz. Esmâ, 100 yaşına ulaşmış, hiçbir dişi kalmamış, saçlarının hepsi ağarmıştı, fakat akli sağlamdı. Gözleri görmüyordu,²²⁰ derken Zehebî de, Hz. Esmâ’nın gözlerini oğlu Abdullah, asılı olduğu sırıktan indirilip, kefenlenmesinden sonra kaybettiğini rivâyet etmektedir.²²¹ Ancak bu rivâyet tenkide açıktır. Çünkü bir çok kaynak, Hz. Esmâ’nın gözlerini oğlunun asılmasından önce kaybettiği noktasında hem fikirdir.

Buna göre, Esmâ b. Ebî Bekir, uzun boylu, zaman zaman kilo alıp-vermiş bir hanımdır. Ömrünün sonlarına doğru gözlerini ve dişlerini kaybetmiş fakat aklında bir bulanıklık olmamıştır.

2- Giyim-Kuşam

Esmâ bintü Ebî Bekir’in giyimi, kuşamı hakkında çok fazla bir bilgiye rastlanılmamıştır. İbn Sa’d; “Hz. Esmâ, çok renkli giyinirdi fakat koku sürünmezdi. Bir savaşa katıldığında koyu kırmızı bir zırh giyinmişti”²²² demiştir. Hanımların kıyafetleriyle ilgili rivâyet Hz. Esmâ vâsıtasıyla bize bildirilmiştir. Hz. Aişe şöyle bildirir, “Hz. Esmâ, Rasûlüllâh’ın yanına ince bir kıyafetle girmişti, Rasûlüllâh, Onu görünce yüzünü çevirdi ve bir kadın (hayız gördükten sonra) yüz ve elini işaret ederek buralar haricini gösteremez.” buyurdu.²²³

Bu rivâyetten, Hz. Esmâ’nın Rasûlüllâh zamanında ince bir elbise giydiğini, bundan dolayı da bizzat Rasûlüllâh tarafından uyarıldığını anlamaktayız. Bu uyarıdan sonra Hz. Esmâ, bir daha ince elbise giymemiştir. Bunu şu rivâyetten de anlamaktayız; “Münzir b. Zübeyr, Irak’tan geldi ve annesine ince bir kumaş getirdi. Daha sonra Esmâ, kendi eliyle kumaşa dokundu ve; “öf! Bu elbiseyi geri verin,” dedi. Bu durum oğlunun

²¹⁷ el-İmâme ve’s-Siyâsiyye, II/43-45; İbn Abdi Rabbih, el-Ikd, II/270; İbn Hallikân, Vefâyatü’l-A’yân, III/69.

²¹⁸ Zehebî, Siyerü A’lâmi’n-Nübelâ, II/294; Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, IX/270.

²¹⁹ İbn Hacer, el-İsâbe, IV/229-230; Zehebî, Târihu’l-İslâm, 61-80/354; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346.

²²⁰ Mes’ûdî, et-Tenbîh ve’l-İşrâf, s., 271.

²²¹ Zehebî, Siyerü A’lâmi’n-Nübelâ, II/295; Zehebî, Târihu’l-İslâm, 61-80/358.

²²² İbn Sa’d, Tabakât, VIII/253-254.

²²³ Abdulhamid, Ali Hüseyin, Tenvîru’l-Ayn fi Turukı Ahdisi Esmâ fi Keşfi Vechi Ve’l Keffeyn, Ürdün, 1990, s., 31.

ağrına gitti ve; “anne bu kumaş içini göstermez,” dedi. Hz. Esmâ da, “ gerçekten göstermiyorsa bu o softandır, “dedi. Kumaşı kabul etti ve arkasından da beni bunun gibisiyle giydirin,” dedi”²²⁴

Bundan anlaşılmaktadır ki, Hz. Esmâ, gençlik yıllarında renkli, ince kıyafetler giymiş, Rasûlüllâh’ın uyarısından sonra kalın kıyafet giyinmiş ve kıyafetlerine de özel önem vermiştir.

B- AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ

1- İbâdet Hayatı

Esmâ bintü Ebî Bekir, Hz. Peygamber’den gördüğünü her zaman gücü yettiği kadar uygulamaya çalışan samimi bir müslüman idi. Örneğin Rasûlüllâh’ın hayatında birkaç defa vukû bulmuş olan güneş tutulması olayında O’nun arkasında Kûsûf namazını kılmıştır.²²⁵ O’nun vefâtından sonra da güneş tutulması olduğunda kendi başına Kûsûf namazı kılmış ve herkesin de kılmasını istemiştir.²²⁶ Hz. Esmâ, hayatının her döneminde, ibadetini yerine getirmeye çalışmış her zaman Allah’a dua edip, O’na sığınmıştır. O her zaman tam bir tevekkül ve teslimiyet içinde olmuştur. Oğlu Urve O’nun hakkında şöyle demiştir; “Ben O’nun yanına gittiğimde namaz kılıyordu, Allah’a dua ediyordu, O’na sığınıyordu. Ben kalktım, çarşığı dolaşıp geldiğimde o, hâlâ ağlıyor, Allah’a dua ediyor ve O’na sığınıyordu,”²²⁷

Ömrünün son döneminde dahi ibadetini hiç aksatmamıştır. Sahabe’den olan Ruhayn b. Rabi; “Esmâ bintü Ebî Bekir’in yanına gittim, O, yaşlıydı, gözleri görmüyordu. Namaz kılıyordu. Yanında başka kadınlarda vardı. Onlar Hz. Esmâ’ya; “Kalk, otur, yap, diyordu. O da yapıyordu,” demektedir.

Bütün bu rivâyetler, O’nun dinine bağlı samimi bir hanım sahabe olduğunu göstermektedir.

²²⁴İbn Sa’d, Tabakât, VIII/252.

²²⁵Buhârî, Ezân, 90; İbn Mace, İkâme, 152.

²²⁶Buhârî, İtk, 3; Kûsûf, 11; İbn Davûd, İstiska, 8.

²²⁷İbn Sa’d, Tabakât, VIII/252; Zehebî, Siyerü A’lâmi’n-Nübelâ, II/295.

2- Sabrı

Hz. Esmâ, çok uzun bir ömür yaşamıştır. Ömrü boyunca çok farklı olaylarla, zorluklarla karşılaşmıştır. Çocuk yaşlarında ekonomik olarak rahat bir hayat yaşamış olmasına rağmen anne-babasının nedenini bilemediğimiz sebepten dolayı ayrılmış olmaları elbette Onu çok üzmüştür.²²⁸ Daha sonraki yıllarda yaşadığı olaylarda da O'nun ne kadar sabırlı olduğunu göstermektedir. Zâtü'n-Nitâkayn oluşundan dolayı, yıllar geçmiş olmasına rağmen oğlu Abdullah'ın Emevîlerle olan mücadelesinde uğramış olduğu hakaret,²²⁹ Ebû Cehil ve arkadaşlarının saldırısı, hamile olmasına rağmen hicrete devam etmesi, Medine'de ekonomik sıkıntılarının üstüne bir de eşi Hz. Zübeyr ile geçimsiz olmasına rağmen yıllarca evliliğini sürdürmesi, ömrünün uzun olmasından dolayı bütün sevdiklerinin ölümünü görmesi, özellikle oğulları Mus'ab ve Abdullah'ın hunharca öldürülmelerine şahit olması, bütün bunları metanetle karşılaması, onun ne kadar sabırlı bir hanım olduğunu göstermektedir. Bu acıların, sıkıntıların üzerine bir de yaşamış olduğu sağlık problemleri, onun sabrını zorlamıştır. Nitekim devamlı çektiği baş ağrıları sebebiyle şöyle diyordu; "Bundan daha fazla günahım bağışlanmaz"²³⁰ diyerek çektiği ızdırabı dile getirmiştir.

Bu duadan ne kadar çok acı çektiği anlaşılmaktadır.

Hz. Esmâ'nın bunca sıkıntısına, acısına rağmen hiçbir kaynakta O'nun isyan ettiğine rastlanılmamıştır. Elbette O'ndan böyle sabırlı bir hareket beklenirdi. O, başına gelenlere sabretmiş ve herkesin de karşılaştıkları zorluklara sabretmesini tavsiye etmiştir.²³¹

²²⁸ Mes'ûdf, Mürûcü'z-Zehebî, II/305;Nedvî. Asr-ı Saadet (Peygamberimizin Ashab-ı), Çeviren:Ali Genceli, I/266.

²²⁹İbn Hişâm, es-Sîra, I/271, II/130-131;Buhârî, Libâs 16; İbn Sa'd, Tabakât, VIII/349-350; İbnü'l Esîr, Üsdü'l-Ğabe,VII/9; İbnü'l Kayyim el-Cevziyye, Zeâdü'l Meâd,, II/53; el-İsbehânî, Hilyetü'l Evliyâ , II/55; Kehhâle, A'lâmü'n Nisâ, I/47.

²³⁰İbn Hacer, el-İsâbe, IV/230; İbn Sa'd, Tabakât, VIII/251-252; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/290-292; Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80) I/355-358.

²³¹ İbnü'l Esîr, Üsdü'l-Ğabe,VII/10; Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80)I/295; el-İsbehânî, Hilyetül-Evliyâ, II/56.

3- Cömertliği

Hiz. Esmâ'nın en önemli özelliği çok cömert bir kadın oluşudur.²³² Oğlu Abdullah; "Ben Hiz. Aişe ve annem Hiz. Esmâ'dan daha cömert kadın görmedim. İkinin cömertliği farklıydı. Hiz. Aişe biriktiriyordu, daha sonra dağıtıyordu. Hiz. Esmâ ise yarın için hiçbir şey bırakmıyor, biriktirmiyordu, tasadduk ediyordu"²³³ demiştir. Hiz. Peygamber, Hiz. Esmâ'ya; "(İnfak edeceğini) sayma, sayarsan Allah ta sana sayarak verir" demiştir.²³⁴ Hiz. Peygamber, O'na, bu sözü büyük bir ihtimalle kimlere ne kadar vereceğini hesaplariken gördüğünde söylemiştir.²³⁵ Hiz. Esmâ da çocuklarına ve torunlarına; "İnfâk edin, çok sadaka verin, faziletini beklemeyin. Eğer, faziletini beklerseniz hiçbir şey bulamazsınız. Şayet, tasaddukta bulunur, karşılığını beklemezseniz, bir benzerini bulamayacağınız, karşılık bulursunuz" demiştir.²³⁶

Hiz. Esmâ, bir keresinde çok hastalanmıştı. Hastalıktan kurtulduktan sonra malının tamamını bağışlamıştır.²³⁷

Hiz. Esmâ, oğlu Abdullah'ın öldürülmesinden çok önce de O'nun öldürüleceği korkusunu, Cemel Vak'ası'nda da yaşamıştı. (36/656) O zaman oğlunun hayatından şüphe etmiş ve O'nun sağlık haberini getirene malının tamamını bağışlayacağını söylemiştir.²³⁸

Hiz. Esmâ, cömertliğin numunesiydi. Yaşlanıp da hastalandığı zaman, bütün köle ve cariyelerini âzâd etmiştir. Hiz. Aişe, vefât ettiğinde bir parça arazisini O'na miras bırakmıştı. Hiz. Esmâ, bu araziyi 100 bin dirheme satmış, bu paranın hepsini yakınlarına, akrabalarına ve fakir, fukaraya dağıtmıştır.

Bütün bu rivâyetlerden, Hiz. Esmâ'nın çok cömert bir sahabî hanım olduğu anlaşılmaktadır. Bir çırpıda malının tamamını bağışlayabilecek kadar dünya malına sevgiden uzak olduğunu göstermiştir. Oğlu Abdullah'a da son nasihati bu olmuştur.

²³²İbn Sa'd, Tabakât, VIII/251-252; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/290-292; Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80) I/355-358; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/49-50.

²³³Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80) I/355; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/290-292; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403.

²³⁴Buhârî, Zekât, 21,22; Ebû Davûd, Zekât, 46, Tirmizî, İyilik, 40; Neseî, Zekât, 65.

²³⁵Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/403.

²³⁶İbn Sa'd, Tabakât, VIII/251-252; Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80) I/355-358; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/49-50.

²³⁷İbn Sa'd, Tabakât, VIII/251-252; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/290-292; Zehebî, Târihu'l-İslâm, (H. 61-80) I/355-358; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/49-50.

²³⁸el-Belâzûrî, Ensabu'l-Eşraf, III/979.

4- Cesareti

Hiz. Esmâ, son derece dirayetli, kendinden emin ve çok cesur bir kadındır. Cesaretini her ortam ve fırsatta göstermiştir. Hicret olayında yapmış olduğu işler, fedakârlıklar, yapmış olduğu kahramanlıklar son derece ibret vericidir. Râsûlüllah'ın hicreti esnasında Ebû Cehîl ve arkadaşlarına hayatı pahasına da olsa Hiz. Peygamber'in ve babası Hiz. Ebû Bekir'in yerini en azından ne tarafa doğru gittiklerini söylememiştir.

Hiz. Esmâ, kocası Hiz. Zübeyr ile katıldığı Yermûk savaşında en az erkekler kadar Rumlara karşı mücadele etmiştir.

Hiz. Esmâ, bir hançer edindi. Onu dirseğinin altında tutar, akşamları da yastığının altına koyardı. O'na; "bununla ne yapacaksın?" denildiğinde O'da; "bize bir hırsız geldiğinde O'nun karnına bunu batıracağım" demiştir.²³⁹

Hiz. Esmâ, oğlu Abdullah'ın cesaretini artırmak için ölümün ne kadar şerefli olduğunu oğluyula her zaman övündüğünü söyleyerek O'nu savaşmaya teşvik etmiştir. Açıkça hak olduğuna inandığı davasının uğruna ölmesini tavsiye etmiştir.

Bütün bunlar Hiz. Esmâ'nın davasına ne kadar bağlı olduğunu, davası uğruna başına gelen bütün olaylara katlandığını, sabrettiğini, üzerine düşen bütün görevlere -ne olursa olsun- cesaretle yürüdüğünü göstermektedir. O, bu davranışıyla başta hanımlar olmak üzere bütün müslümanlara örnek olmuştur.

C- İLMÎ YÖNÜ

Hiz. Esmâ, hazır cevap bir insandır. Oğlu Abdullah , öldürüldüğünde Haccâc'la olan diyalogu, buna açık bir delildir. Bu olay, O'nun zekâsının ve ilminin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.²⁴⁰

Hiz. Esmâ, Hiz. Peygamber'den gördüklerini, duyduklarını uygulamaya ve kendisinden sonrakilere aktarmaya önem vermiştir. Örneğin Rasûlüllâh'ın hayatında birkaç defa vukû bulmuş olan güneş tutulması olayında O'nun arkasında Kûsûf

²³⁹ İbn Sa'd, Tabakât, VIII/251-252; Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ,II/293; Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/49; Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabiler, s., 245-248 (özetle).

²⁴⁰ Zirikî, A'lâm, I/289.

namazını kılmıştır.²⁴¹ O'nun vefâtından sonra da güneş tutulması olduğunda kendi başına Kûsûf namazı kılmış ve herkesin de kılmasını istemiştir.²⁴²

Hiz. Esmâ bintü Ebî Bekir, birçok hadis rivâyet etmiştir.²⁴³ Rivâyet ettiği hadislerin sayısı hakkında rivâyet farklılıkları vardır. Hiz. Esmâ'nın, 56²⁴⁴ veya 58 hadis rivâyet ettiği bildirilmektedir.²⁴⁵ Kehhâle; "Buhârî ve Müslim, Hiz. Esmâ'dan rivâyet edilen 14 hadiste ittifak etmiştir. Bunun dışında Buhârî'de 4 hadis, Müslim'de de 4 hadis mevcuttur. Kehhâle başka bir rivâyetinde ise, ittifak edilen hadis sayısının 22 olduğunu bildirilmektedir. Bunların dışında Buhârî 5, Müslim 4 hadis rivâyet etmiştir." demiştir.²⁴⁶ Zehebî ise bu konuda şöyle demiştir: "Müsned'de O'nun 58 tane hadisi vardır. 13 hadiste Buhârî ve Müslim ittifak etmiş, ayrıca 5 hadis Buhârî, 4 hadis de Müslim rivâyet etti."²⁴⁷ Yardım da; "Kütübi Sitte müellifleri içinde Esmâ'ya dair haberleri ve O'na ait rivâyetleri eserinin 53 yerinde zikretmek suretiyle en geniş şekilde değerlendiren Buhârî olmuştur. Esmâ'nın naklettiği hadis ve haberler muhtevâları bakımından incelendiğinde; bunların ana hatlarıyla; hicret başta olmak üzere bazı olaylara ışık tutan haberler ile bir kısım ibâdetlere dair olduğu görülür" demiştir.²⁴⁸

Hiz. Esmâ'dan rivâyet eden râvîler ise şunlardır: Oğlu Abdullah ve Urve, torunu Abdullah b. Urve ve Abbâd, İbn Abbas, Şeybe, Muhammed b. Münzir, Vehb b. Kays, Ebû Nevfel, Muâviye b. Ebî Akreb, Muttalib b. Abdullah b. Hanteb, Münzir b. Zübeyr, mevlâsı Abdullah b. Keysân, İbn Müleyke, torununun oğlu Abbad b. Hamza b. Abdullah b. Zübeyr, Hiz. Ebû Bekir, Muhammed b. Münkedir, Âmir b. Abdullah b. Zübeyr ve daha başkaları da vardır. Buhârî'de 58, Müslim'de 34, İbn Mâce'de 17, Tirmizî'de 20, Dârimi'de 9, Muvatta'da 11, Nesei'de 19 yerde geçmektedir. Buhârî ve Müslim'de Hiz. Esmâ'nın rivâyet etmiş olduğu hadisler, başlıca şu bölümlerde yer almaktadır: İlim, Vuzû', Hayz, Teyemmüm, Ezân, Cum'a, Kûsûf, Cenâze, Zekât, Hac, Umre, Oruç, Satış, İtk, Gazve, Menâsik, Zîynet, Razâ, Fitne, Edeb, Menâkib, Libâs, Rikâk, Sıyâm, Nikâh, Cihâd...

²⁴¹ Buhârî, Ezân, 90; İbn Mâce, İkâme, 152.

²⁴² Buhârî, İtk, 3; Kûsûf, 11; İbn Davûd, İstiska, 8.

²⁴³ İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/346.

²⁴⁴ Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/49; Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabiler, s., 242.

²⁴⁵ Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/296; Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/404.

²⁴⁶ Kehhâle, A'lâmü'n-Nisâ, I/49.

²⁴⁷ Zehebî, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, II/296.

²⁴⁸ Yardım, Ali, "Esmâ" DİA, XII/404.

Bu konulardan başka, Esmâ bintü Ebî Bekir, Hudeybiye'de Ebû Cendel gününde gördüklerini Misver'in nakliyle anlatmaktadır. Bu rivâyette antlaşma maddeleri de yer almaktadır.²⁴⁹ Bu rivâyetten Hz. Esmâ'nın Hudeybiye Antlaşması imzalandığında orada bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in bütün ashabı gibi Esmâ bintü Ebî Bekir de Mekke'nin fethine katılmıştır. Dedesi Ebû Kuhâfe'nin nasıl müslüman olduğunu daha sonraki nesillere aktarmıştır.²⁵⁰ Hz. Esmâ, Vedâ Haccı'na da katılmış, kurbanını kendisi kesmiştir. Bu günlerde yaşadıklarını uzun uzun anlatmıştır.²⁵¹

Görüldüğü üzere Hz. Esmâ bintü Ebî Bekir, Rasûlüllâh'ı hayatının her döneminde adım adım takip etmiş, gördüklerini uygulamış ve daha sonraki nesillere aktarmıştı

²⁴⁹Buhârî, Sulh, 7; Ebû Dâvûd, Menâsık.

²⁵⁰İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, IV/186-187; Zehebî, Târihu'l-İslâm, I/466-467.

²⁵¹Vâkıdî, Megâzî, III/1093-1094; Mes'ûdî, Mürucû'z-Zeheb, III/92-93.

SONUÇ

Esmâ bintü Ebî Bekir'in hayatını araştırmakta ki amacımız; onun gibi karakteri güçlü, davasına bağlı ve hiç düşünmeden canını ortaya koyabilecek kadar da cesur ve Hz. Peygamber'in her zaman yanında ve yardımcısı olan Hz. Ebû Bekir ailesinden bir hanımı tüm İslâm âlemine özellikle de müslüman kadınlara tanıtmaya çalışmaktı.

İlk inanan yetişkin erkek ünvanına sahip olmuş olan sâdik bir arkadaşın en büyük kızı olan Hz. Esmâ, babasının güzel huylarının bir çoğunu taşımaktadır. Fedakâr, sâdik, sebatkâr oluşu bu huyların birkaç tanesidir. Aynı zamanda Esmâ, Hz. Peygamber'in baldızıdır.

Esmâ bintü Ebî Bekir, ismini, ilk olarak hicrette göstermiş olduğu fedakârlığıyla duyurmuştur. Nitekim hicretteki fedakarlığı sebebiyle Zâtü'n-Nitakayn olarak isimlendirilmesi, bütün zorluklara rağmen Medine'ye hicret etmiş olması O'nun Hz. Peygamber'e olan yakınlığını ortaya koymaktadır. Esmâ bintü Ebî Bekir, hicretten önce, Hz. Peygamber'in halasının oğlu, "Havârim" dediği Aşere-i Mübeşşere'den olan Zübeyr b. Avvâm ile evlenmiş ve ondan 8 çocuğu olmuştur. Çocuklarından Abdullah b. Zübeyr'in İslâm topluimunda ve İslâm siyasi hayatında çok özel bir yeri vardır. Hz. Esmâ'nın eşi olan Hz. Zübeyr, Hz. Peygamber'in bütün gazvelerine ayrıca bir çok seriyyeye iştirak etmiştir.

Hz. Esmâ, uzun olan ömrü boyunca birçok olayla, sıkıntıyla, acıyla karşılaşmıştır. Hayatı boyunca savaşlara katılması, çocuk yaşta iken anne ve babasının birbirinden ayrılması, müslüman olduktan sonra bir çok sorunla karşılaşması, eşi Hz. Zübeyr ile evliliklerinin problemlili oluşu ve kocasından ayrılması, özellikle de anne olarak çocuklarının bir çoğunun vefâtını ve öldürülmesini görmesi ve bütün bunlara isyan etmeden, sabretmesi yönüyle O'nunu hayatı bütün kadınlara örnek olmuştur.

Ömrünün son döneminde oğlu Abdullah'ın Emevîlerle olan mücadelesinde Esmâ bintü Ebî Bekir oğluna en büyük desteği vermiştir. O'nun oğluna yapmış olduğu son nasihatı, siyasetle uğraşan bütün insanlara bir ders niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdüşşâfi, Muhammed Abdullatif, Târihül-Âlemî İslâm fi'l-Asrı Ümevî (H. 41-136 arası), Kahire, 1984.

Abdülhamid, Ali b. Huseyn, Tenvîru'l-Ayn fi Turukı Ehâdîsi Esmâ fi Keşfi Vechi Ve'l Keffeyn, Ürdün, 1990.

Aycan, İrfan-Sarıçam, İbrahim, Emevîler, Ankara, 1993.

el-Belâzûrî, İmâm Muhammed b. Yahya b. Câbir (289/892) Ensâbu'l-Eşrâf; Thk;Rızâ Zeriklî ve ark., I. Baskı, Beyrut, 1957.

....., Fütûhül-Büldân, Beyrut, 1985.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed Hüseyin (458/1066) Delâilu'n-Nübüvve, Beyrut, 1985.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/869), Sahîhu'l-Buhârî, İst., 1981.

el-Bustî, İmâm Hâfız Muhammed b. Hibbân (354/965), Târihu's-Sahabe, Lübnan, 1988.

Çiçekana, Mehmet, Hz. Aişe Hayâtı ve Şâhsiyeti (Hz. Peygamber Dönemi), (Başılmamış Yüksek Lisans Semineri) Konya, 2002.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (255/268), es-Sünen, 1966.

ed-Dineverî, Ebû Hanife Ahmed b. Dâvud (282/895), Ahbâru't-Tivâl, Beyrut, T. siz.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/767), es-Sünen, Beyrut, T. siz.

Ebû Nuaym el-İsbehânî, Ahmed b. Abdullah (430), Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ, Beyrut, 1967.

Emiroğlu, Hasan Tahsin, Esbab-ı Nüzûl, Konya, T. siz.

Enes, İbrahim ve ark., Mûcemu'l-Vasît, İst., 1972.

Fayda, Mustafa, Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd, İst., 1990.

Hamîdullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, Çeviren: Salih Tuğ, İst. 1993.

el-Hanbelî, Ebû Fellâh Abdulhay b. İmâd (1089), Şezerâtü'z-Zeheb Ahbâru men Zeheb, Beyrut, 1979.

el-Heysemî, Hâfız Nuruddîn Ali b. Ebî Bekir (H 807), Mecmau'z-Zevâid, Tahric: Hâfız Celâleyn ve ark., II. Baskı, Beyrut, 1967.

el-Hudarî, Şeyh Muhammed, Muhtasar Târihi'l-Ümem'l-İslâm(ed- Devletü'l-Ümeviyye) Beyrut, T. siz.

el-Işş, Yusuf, ed-Devletü'l-Ümeviyye, Dımeşk, 1994.

İbn Abdi Rabbih, Ebû Ömer b Muhammed el-Fndelüsî (328/940), el-İkdul-Ferîd, Takdim: Üstad Şerefüddün, Kahire, 1949.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1201), el-Muntâzam fi Târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem, Thk: Abdulkadir Atâ ve ark., Beyrut, T. siz.

İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerâm(630/1232), el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1965.

....., Üsdü'l-Ğabe fi Mârifeti's-Sahabe, Thk.: Muhammed İbrahim el-Bennâ ve ark., Kahire, 1973.

İbn İshâk, Muhammed b. İshâk, (151/768), Sîratü-İbni İshâk, Thk.:M. Hamidullah, Konya, 1981.

İbn Hâcer, el-Askalânî, Ahmed b. Ali (852/1066), el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe, Hamiş Adı, el-İstîab fi Mârifeti'l-Ashâb, Hâmiş Yapan: İbn Abdilberr en-Nemrî, Beyrut, 1328.

İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed (808/1405), Târihu İbn Haldûn (Kitâbu'l-İber), Beyrut, 1971.

İbn Hâllikân, Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed Ebî Bekir(681/1282), Vefeyâtü'l-A'yân, Thk.: İhsan Abbâs, Beyrut, T. siz.

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali, (456/1063) Cemheretü's-Sîrati'n-Nebevîyye, II. Baskı, Beyrut, 1986.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî, el-Basrî (218/834), es-Sîrâtü'n-Nebevîyye, Beyrut, Thk.: Mustafa es-Sekkâ ve ark. II. Baskı, Mısır, 1995.

İbnü'l-Kayyim el-Cevzîyye, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir, (751/1372), Zâdü'l-Meâd, I. Baskı, 1928.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, el- Hâfız (774/1372), el-Bidâye ve'n-Nihâye, I. Baskı, Beyrut, 1966.

....., es-Siratü'n-Nebevîyye, 1976.

İbn Kûteyb, Ebû Muhammed Abdullah Abdillâh b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), Maârif, III. Baskı, Beyrut, 1970.

.....(Nisbet Edilen), el-İmâme ve's-Siyâse, Thk.: Tâhâ Muhammed, Beyrut, 1982.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd,(273/887)es-Sünen, Neşir: Muhammed Fuad Abdulbâki, İst., 1992.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd (230/844), et-Tâbakâtü'l-Kübrâ, Beyrut, Trs..

el-İsbehânî, Ahmed b. Abdullâh, (430/941); Hilyetü'l Evliyâ ve Tabakâtü'l Asfiya, Beyrut, 1967.

Kapar, Mehmet Ali, Halifeliğin Emeviler Geçişi ve Verâsete Dönüşmesi, İst., 1998.

Kalay, M. Şerafettin, Peygamber Dostları Örnek Nesil İslâmı Nasıl Anladılar Nasıl Yorumladılar? İst., 2001.

Kehhâle, Ömer Rızâ (Muhammed Rızâ), A'lâmu'n-Nisâ, Beyrut, Trs..

el-Kurtubî, Abdullâh Muhammed b. Ahmed,el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, Kahire, 1967.

Lings, Martin, İlk Kaynaklara Göre Hz. Muhammed'in Hayâtı, Çev.: Nazife Şişman, İst., 2001.

el-Makdisî, Mutahhir b. Tâhir (355/966), Kitâbu'l-Bed'i ve'd-Târih, Paris, 1903.

el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Huseyn (346/957), Murûcuz-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher, Paris, 1869.

....., et-Tenbîh ve'l-İşrâf, Beyrut, T. siz.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, (261/874), Sahîhu Müslim bi Şerhi Nevevî, Mısır, 1924.

en-Neccar, M. Tayyib, Târihu'l-Âlemi'l-İslâm (ed-Devletü'l-Ümeviyye fi's-Şark), Riyad, 1985.

en-Nedvî, Mainuddîn Ahmed Nedvî- Saib Ensârî, Asrı-Saadette Peygamberimizin Ashabı, Çeviren: Ali Genceli, İst., 1985.

en-Neseî, Ebû Abdurrahman, Ahmed b. Şuayb, (303/915), es-Sünen, Mısır, 1930.

Niyâz, Mevlânâ, Kadın Sahabeler, Terceme: Ali Genceli, İst., 1971.

Sâbûnî, M. Ali, Safvetü't-Tefâsîr (Tefsirlerin Özü), Tercüme: Sadrettin Gümüş, ve ark., İst., 1992.

Sâmî, Şemseddîn, Kâmûsu'l-A'lâm, İst., 1898.

Sarıtaş, Adem, Abdullah b. Zübeyr'in Hâlifeliğine Yapılan İtirazlar Üzerine Bir Değerlendirme (Basılmamış Yüksek Lisans Semineri), Konya, 1995.

es-Semhûdî, Nûruddîn Ali b. Ahmed, Vefâu'l-Vefâ bi İhbâri Dari'l-Mustafa, Thk.: M. Yahya b. Abdulhamid, II. Baskı, Beyrut, 19955.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir, (911/1505), Târihu'l-Hulefâ, Kahire, 1969.

eş-Şaban, Muhammed Abdulhay , Sadrul-İslâm ve'd-Devletü'l-Ümeviyye, Beyrut, 1987.

et-Taberî, İmâm Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî(310/922), Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Thk.:Mustafa Muhammed, Kahire, 1939.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, (279/892), es-Sünen, Tashîh: Abdurrahman Muhammed b. Osman, II. Baskı, Kahire, 1974.

el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd(207/822), Kitâbu'l-Mcgazî, Beyrut, Trs.

el-Yâfiî, el-Vekil, İmâm Ebû Muhammed b. Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman (768), Mirâtü'l-Cinân ve İbratü'l-Yekzân fi Mârifeti Mâ Yü'teberu Min Havâdisi'z-Zaman, Kahire, T. siz.

Ya'kûbî, Yâkub b. Ca'fer(284/897), Târihu'l-Ya'kûbî, Beyrut, 1960.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh(626/1229), Mu'cemu'l-Büldân. nşr., F. Abdülaziz el-Cündî, Beyrut, 1410/1990.

Yardım, Ali, "Esmâ", DİA, İst., 2000, XII/402-404.

Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Sad: İsmail Karaçam, İst., T. siz.

ez-Zehebî, İmâm Şemsuddîn b. Ahmed b. Osman (748/1374), Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, I. Baskı, Beyrut, 1971.

.....,Târihu'l-İslâm(H. 61-80), Beyrut, 1997.

.....,el-İber fi Haberi men Ğabar, Lübnân, T. siz.,

ez-Ziriklî, Hayrûddîn el-Ziriklî, el-A'lâm Kâmusu Terâcim, II. Baskı, Beyrut, 1969.

